

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

P.C.B. Bondesen

Fra Ristinge Overdrev

A. G. FRISENETTES FORLAG A/S
KØBENHAVN. K.

P. C. B. BONDESEN

FRA RISTINGE OVERDREV

ET BLAD AF LANGE LANDS HISTORIE

KØBENHAVN
HARALD JENSENS BOGTRYKKERI
1917

I.

Ristinge Klint paa Langeland rager bred og mægtig ud i Vestre Strand. Her er en vild og storslaaet Natur. Der er bratte Skrænter og dybe Kløfter. Der er Lyng, og der er Marehalm. De fremmede, som besøger Klinten, tror sig henflyttet til Jyllands Vestkyst og har vanskeligt ved at fatte, at de befinder sig paa den frugtbare og smilende Ø, som Nordens Digterkonge har kaldt en smækker Gren, brudt af den danske Rosenhæk.¹³

Der er mange, der valfarter til Ristinge Klint. Langvejs fra kommer Geologer rejsende dertil for at se de mærkelige Jordlag, der beviser, at vi har haft to Isperioder, ligesom Botanikeren her træffer flere sjældne Planter, deriblandt den vildtvoksende Asparges. I Sommermaanederne med godt Vejr besøges Klinten ogsaa af mange Turister, og Familier fra By og Land gør Udflugt dertil og fejrer sig i Lyngen omkring den medbragte Madkurv. I Omgivelser saa vidt forskellige fra Hjemmets er det, som om de var kommet til et helt andet Land.

Bag Klinten ligger Ristinge, en ægte Type paa en dansk Landsby med Huse og Gaarde tæt op ad hverandre paa begge Sider af Landevejen, der fører ned til Havnen, hvorfra der er Overfart til Ærø.

Det var før Andelsmejeriernes Tid, i de gode, gamle Dage, da det ikke kom saa nøje an med at give en Taar Mælk til Fattigfolk. Hver Morgen gik derfor stadig Portklinken i Landsbyens Gaarde. Snart var det en Kone, snart en lille Pige eller en gammel Mand; een ud, en anden ind, alle med en Blikspand for at hente Mælk.

Saaledes ogsaa paa Ristinge, og da især hos Christen Drost, hvis Kone aldrig kunde sige nej til at give en Almisse. Der var altid Evne og Vilje, og der var dog dengang langt flere fattige end nu.

Det var den 11. April 1826.¹ Det havde været Torden om Natten, og alt var saa forarsfrisk efter Regnen. Fra Taget kvidrede Spurvene, og fra Træerne omkring Gaard og i Have fløjtede Stærerne.

Nu gik Porten igen, og ud fra Christen Drosts kom Rikke Om-
mels med sin Mælkespand paa Armen. Det lod til, hun havde Hast-
værk, saadan Fart skød hun. Ret langt kom hun imidlertid ikke,
før hun blev standset af sin Nabokone, der ogsaa kom med sin
Mælkespand.

— Har du hørt det, Mette! raabte Rikke helt ude af sig selv.

— Hvad for noget?

— Ja, det er skrækkeligt, vedblev Rikke. Det er en Guds Til-
skikkelse! Jeg har aldrig hørt Mage!

— Men, hvad er det dog!

— Hvad det er! Ja, det maa du nok spørge om! Det var rigtig-
nok godt, du kom, Mette! Jeg trænger til at fortælle det til andre.
Jeg kan virkelig ikke bære det længere! Hun satte Spanden fra sig;
hun vilde lettes fra enhver Byrde.

— Men saa fortæl da! Mette skuttede sig i Forudfølelse af
Glæde over den Historie, som hun nu skulde nyde.

— Ja, det er næsten ikke til at fortælle. Jeg kan »haande« sige
det! Det er noget saa forfærdeligt! Og hendes Øjstene blev næsten
borte i et himmelvendt Blik, hvorved hun kun yderligere spændte
den stakkels Mette paa Nysgerrighedens Pinebænk.

— Anne Drost er »datte« blevet syg?

— Nej, det er Maren Lolliks! Og nu kom de vandblaa Øjne
atter frem og fæstede sig paa Mette, der stod og trippede i største
Utaalmodighed.

— Hvad hun?

— At du ikke har hørt det, Mette! Det er ikke til at sige! Og
Rikke var lige ved at tabe Vejret.

— Men saa sig mig det dog, Kone!

— Tænk dig Hun bøjede sig frem mod Mette og hvi-
skede. Maren har barslet i Nat i det Guds Vejr!

— Ja, hvad saa! Tordenen slog jo »datte« ned.

— Nej, det var det, der var meget værre! Rikke pegede op imod
Himlen og hævede Armen. Det var Guds Straf, der slog ned!

— Hvordan dog det! Mette tog et Skridt tilbage.

— Ja, er det ikke grusomt! Maren har faaet et Barn, der hver-
ken er Dreng eller Pige, og som ikke har Mave!

— Men Jøsses, Rikke! Det er da Løgn vel!

— Nej, jeg var tilfreds, at jeg skulde synke paa Stedet, hvis

det ikke er sandt hvert eneste Ord, jeg siger! Jeg har det fra Anne Drost; hun var lige kommet derfra.

— Men Gud dog!

— Ja, det maa du nok sige to Gange! Ingen Mave, og hverken Dreng eller Pige! Er det ikke, som jeg sagde, at det er en Guds Straff! Vi har da ikke helt glemt vor Børnelærdom! Farer ikke vild, Gud lader sig ikke spotte!

— Nej, det skal du have Ret i. Det lærte vi jo, da vi gik op at »læsse«!

— Du husker vel nok, hvad Maren blev beskyldt for, og hvad hun sagde dengang? vedblev Rikke.

— Da hun havde taget Anden?

— Ja, sidste Efteraar. Kan du ikke huske, at hun da sagde, at hun var tilfreds, at det, hun bar under sit Hjerte, maatte komme til at ligne den And, »hvis som« hun havde taget »hende«!

— Det er dog forskrækkeligt!

— Ja, er det ikke! Hun tog atter sin Spand paa Armen. Nu maa jeg af Sted! Godmorgen Mettel!

— Tak Rikke! Og de to Nabokoner skiltes.

Nu lød Portklinken igen, og atter fik Anne Drost Besøg, medens Rikke skyndte sig videre for at meddele sin Nyhed til alle, som hun mødte.

— Har I hørt det, har I hørt det!

Og Rikkens Fantasi voksede, og med den Historien, saa den til sidst var ganske haarrejsende^{3 4}

Den fandt da ogsaa Vej til Præstegaarden. I Køkkenet fortalte Pigerne Historien til Madam Plesner, der igen bragte den ind i Studereværelset.

Pastor Plesner lagde Bøgerne til Side og rejste sig.

— Hvad er det dog for noget Snak, udbrød han. Folk kan finde paa det utroligste! Hverken Dreng eller Pige! Ja, det har vi før hørt; men uden Mave! Det er hartad utroligt!

— Desværre er det kun alt for sandt, svarede Præstekonen. Du maa jo snart kunne vente Per Lollik, saa vil du faa at høre, at det passer.

— Det gør mig rigtig nok ondt for de stakkels Folk, sagde Præsten og satte sig igen. Jeg faar gaa derud og se til dem.

— Du maa hellere køre, for saa tager jeg med, vedblev hans Kone og lagde sin Haand paa hans Skulder. Maren skal være me-

get daarlig, saa hun maa paa ingen Maade se Barnet; det har Dr. Gebhardt forbudt. Jeg har derfor tænkt paa, om vi ikke skulde tage det med hjem og beholde det, indtil Moderen vil kunne taale at se det.

— Ja, hvordan kan det dog lade sig gøre, indvendte Præsten og klappede sin Kone paa Kinden. Der løber nok dit gode Hjerte af med dig igen, lille Stine!

— Aa, det gaar nok, svarede hun. Kan vi redde Marens Liv, da var det nok et Forsøg værd, og naar vi annammer Barnet i Herrens Navn, saa kan vi trygt forvente hans Hjælp! Nu kan du jo tænke over det.

Dermed forlod hun Værelset, og Præsten fortsatte sine Studier.

Han havde dog ikke siddet ret længe, før han igen blev afbrudt. Det var Per Lollik, der kom for at melde, at hans Kone havde faaet en lille. Han blev staaende inden for Døren; bleg, forvaaget og foroverbøjet, saa det var tydeligt at se, at en stor Sorg tyngede paa ham.

— Kom nærmere, sagde Præsten, idet han gik hen og gav ham Haand. Ja, jeg har hørt det, Peder Jørgensen; men kom dog nærmere og sæt dig ned!

Manden satte sig paa yderste Kant af den nærmeste Stol og drejede forlegen Kasketten imellem Hænderne.

Nu saa han op og mødte Præstens kærlige og deltagende Blik, der som en Solstraale varmede ind i hans forpinte Hjerte. Naa, saa De har hørt det, Hr. Pastor!

— Ja, men jeg ved jo ikke, hvor meget af det, der er sandt, min gode Peder Jørgensen! Man kan aldrig fæste Lid til Rygter. Er der noget om, at Barnet hverken er Dreng eller Pige?

— Ja, desværre! Og Manden sukkede dybt. Doktoren siger, at det vel nærmest maa kaldes en Dreng. Han mener at kunne se, at det med Tiden vil faa Skæg, om det lever. Hvor paa han kan se det, ved jeg ikke; men de Dele forstaar han sig vel paa!⁴

Præsten lagde sin Haand paa Mandens Skulder.

— Det er en stor Prøvelse, Gud der tilskikker eder, min gode Peder Jørgensen! sagde han. Den kommer fra ham. Han bærer, han drager, han frelser! Naar blot I vil henfly til ham, da skal dette ogsaa vorde til Fred og Velsignelse for dig og din Hustru!

Manden sukkede og tørrede sine Øjne med Kasketten.

Efter en Pause fortsatte Præsten:

— Men hvad er det for noget Snak, Folk kommer med , at Barnet ikke har Mave!

— Ja, jeg ved ikke, hvad jeg skal sige, svarede Per Lollik og slog Øjnene ned. Maveskindet mangler i hvert Fald, saa alle Tarmene er kendt. Det er en stor Ulykke, der har ramt os stakkels, fattige Mennesker! De sidste Ord blev næsten kvalt af Graaden, der nu overvældede ham. Men, fortsatte han, da han kom lidt til sig selv igen, der er dem, der har raadet mig til at spørge Præsten, om det ikke gik an at indgive et Andragende til Kongen om om

— Om, om! gentog Præsten bestyrtet. I tænker vel da ikke paa at

— Ja, Hr. Pastor! De maa ikke blive vred; men det vilde jo være den største Velgerning, vi kunde gøre Barnet! Og det har vi da før hørt, at et saadant Andragende er blevet bevilget.

— Nej, jeg tror I vill' svarede Præsten og rettede sig i sin fulde Højde. Er I da forrykt! Tænk at søge om Lov til at dræbe eders Barn! Det er jo at gøre Indgreb i Guds vise Raad! Med dette Barns Fødsel som med alt har Herren sin Hensigt, om end vi ikke kan se hans Vej og kende hans Tanker; thi hans Veje er usporlige, og hans Domme urandsagelige! Nej, lad dog dette Paafund fare! Gud har sin Mening med dette Barn. Det er sikkert og vist. I kan trygt stole paa, at det vil faa Betydning; baade for eder som for mange andre.³

Præsten tog Kirkebogen ned fra en Hylde og indførte Barnet. I Marginen tilføjede han: Dubii cum videretur generis foetus, accersitus medicus Gebhardt masculini declaravit.*)¹ Derpaa lagde han Pennen og spurgte Manden, hvorledes hans Kone havde det.

— Ja, det er kun meget simpelt, Hr. Pastor! Hun maa slet ikke se Barnet de første Dage. Det kunde ikke gaa an, sagde Doktoren; det vilde være det samme som at slaa hende ihjel, fik hun det at se.

— Sandelig, jeg beklager eder, svarede Præsten. Men som du ved, Natten er aldrig saa mørk, der følger dog Morgen. Dette skal ogsaa blive til Velsignelse! Vær kun forvisset om det!

Per Lollik rejste sig og vilde gaa.

— Hils Maren, bad Præsten. Om Gud vil, kommer min Kone

*) Oversat: Da Fostret syntes at være af tvivlsomt Køn, blev Læge Gebhardt hentet, og han erklærede det at være af Mandkøn.

og jeg ud til jer i Eftermiddag, og kan det saa lade sig gøre, tager vi Barnet med os hjem. Det kan da være her i Præstegaarden indtil videre. Min Hustru skal nok passe det godt.

Per Lollik takkede og gik betydelig lettere derfra, end han var kommet.

— Herren bærer, han drager, han frelser! mumlede han. Ogsaa os, Maren og mig! Ved dette Barn! Det skal blive til Velsignelse!

1 3 4 13

II.

Peder Jørgensen var en gammel Ungkarl paa 45 Aar, da han overraskede Verden og gik hen og giftede sig med den 17-aarige Maren Andersdatter.¹ Det gav Folk meget at snakke om. Tænk, at hun, den unge, smukke Pige, vilde have ham, der jo godt for Alderens Skyld kunde være Fader til hende! Og lige saa urimeligt, fandt man, det var, at han overhovedet vilde gifte sig, hvad alle havde opgivet for længe siden og ogsaa troede, at han selv havde! Og at han saa vilde vælge hende, der jo ikke var andet end et Barn, og som tilmed ikke havde noget; men kun slet og ret var en fattig Tjenestepige. Det var jo helt meningsløst.³ Der var ikke Spor af Fornuft deri. Og det vilde baade Per og Maren godt indrømme, da Sladdereren endelig naaede dem; men vel netop derfor var der des mere Hjerte deri, i hvert Fald var de to lykkelige ved hinanden i det lille, fattige Hjem, hvori de fæstede Bo.

Da der var gaaet et Par Aar, kom der et Barn, en Søn, der blev opkaldt efter Farfaderen og fik Navnet Jørgen; men ellers bød Livet ikke megen Afveksling for dem. Dagene gik i Slid og Sløb for Udkommet, den ene som den anden, og under dette var det, som om Kærligheden ebbede ud, og Lykken veg bort fra Hjemmet.

Saaledes gik der nogle Aar. Da fødte Maren det lille vanføre Barn, og nu var det, som om den sidste Rest af Lykke var forsvunden, og som om Sorgen havde indtaget dens Plads. Men Sorg skulde vendes til Glæde. Dette Barn skulde blive til største Vel-

signelse. Ikke alene for dem, men ogsaa videre ud for en større Kreds. Lykken skulde atter komme til Huse, og den Dag, der blev et Vendepunkt i Pers og Marens Liv, glemte de aldrig siden.

Det var den Dag, da Maren for første Gang skulde se sit stakels Barn. Per Lollik skulde forberede hende paa det, men vidste ikke, hvorledes han dog skulde faa sagt, at Barnet ikke havde sin Førlighed. Saa lempeligt som muligt skulde det siges; men det kunde dog ikke andet end volde hende Smerte. Og det vilde han nødig. Dertil holdt han for meget af hende. Gammel Kærlighed ruster ikke. Den var der dog endnu, selv om han i lang Tid ikke havde følt den. Slid og Slæb havde dog ikke helt fortrængt den. Han elskede endnu sin Maren.

Han havde faaet fat i en Spade og var som halvt i Søvn gaaet ud i Haven for at grave Kartofler op til Middagen. Maren var vel oven Senge, men kunde endnu ikke taale at gaa ud. Han var naaet hen til Kartoffelpletten, da han opdagede, at han havde glemt et Fad til at have Kartoflerne i. Saadan som han dog gik og tossede om! Nu maatte han tilbage igen. Og da han saa endelig fik gravet en Blok op, viste det sig at være en fejl Række, han havde begyndt paa, og som var alt for tidlig at tage op. Det var jo »St. Hanserne«, det gjaldt, og de var paa den modsatte Side af Pletten. Nej, dette var dog for galt, saadan som han gik helt hen i Taage i denne Dag!⁶

Han standsede og lænede sig til Spaden. Hvordan skulde han dog faa sagt Maren dette om Barnet! Saa lempeligt som muligt, saa det ikke skulde tage alt for meget paa hende. Og siges skulde det! Han havde lovet Præsten at forberede hende. Hun vilde ellers blive alt for overvældet, havde han sagt, naar hun ikke vidste noget, før de kom med det vanføre Barn.

Men den samme Tanke kom og gik. Nu var den der igen: Hvordan faa det sagt! Han kunde jo risikere, at hun tog sin Død derover; hun var endnu saa svag. Tænk, om hun skulde dø imellem Hænderne paa ham! Maren, hans Maren! Han kunde ikke undvære Maren!

Kunde hun blot overleve dette, hvor godt skulde de saa ikke have-det sammen herefter! Han syntes ligesom at kunne skimte Lys i Mørket. Han og Maren kunde endnu engang blive lykkelige. Dette Barn skulde maaske netop bidrage dertil. Det var ikke godt at vide, hvad Betydning det skulde faa, havde Præsten sagt. Det

var, som om det allerede skulde opfyldes, i hvert Fald havde han da faaet den Tro, at Lykken atter skulde komme til Huse, hvor underlig det end kunde synes. Men bare han havde faaet sagt, hvad der skulde siges, og Maren kunde bære det!

Han skyndte sig at grave Kartoflerne op og gik derpaa ind med dem. Nu skulde det være Alvor med at faa det sagt til Maren!

— Du blev længe borte, Per, sagde hun, da han kom ind.

— Ja, jeg faldt i Tanker, Maren, svarede han.

— Saa — aa! Hvad var det, du tænkte paa?

— Det var noget, jeg skulde sige dig, Maren! Det var — ja bare du kan taale at høre det?

— Er det da noget slemt? Hun tog fat i Armene paa Halmstolen, som om hun vilde holde sig fast, hvis hun skulde blive overvældet og muligt tabe sin Ligevægt. — Barnet er vel »datte« død, Per!

— Nej, men Han satte Fadet fra sig og tog Plads paa Bænken ved Siden af hende.

— Nej, men, gentog hun. Hvad er der vel i Vejen med det? Der er noget, du vil skjule for mig!

— Det er netop det, jeg ikke vil, Maren! Han saa op. Jeg ved kun ikke, hvordan jeg skal faa det sagt!

Maren gav sig til at græde.

— Men, saa sig det dog, Mand! Hvad er der med Barnet!

Og saa fortalte han i afbrudte Sætninger, saa lempeligt, som han nu kunde det, at den lille hverken var det ene eller det andet og ikke havde Mave.

— Men Jøsses, Per! Hvad siger du! Hun blev kridhvid i Ansigtet og sank tilbage i Stolen.

Han sprang op og var i et Nu hos hende. Han slog sine Arme om hende og lagde sin Kind ind imod hendes.

— Min egen lille Maren! hviskede han. Jeg tænkte nok, at det kunde du ikke bære!

Men Maren rettede sig og kom til sig selv igen.

— Ingen Mave, sukkede hun. Ingen Mave!

— Ikke som andre Mennesker, Maren! Der er ikke Maveskind, Tarmene er kendt! Han strøg hendes Haar og kyssede hende.

— Aa, Herre Jesus! jamrede Maren. Gud hjælpe os! Hvordan skal vi dog . . . Hun faldt tilbage i Stolen igen og hulkede.

Han stod en Stund og betragtede hende.

— Du skal ikke være ked, lille Maren, sagde han derpaa og bøjede sig ned over hende. Det er ikke godt at vide, hvad Betydning det Barn skal faa, sagde Præsten til mig; og jeg tror, at det allerede har faaet Betydning. Hører du! Han strøg igen hendes smukke, sorte Haar. — Ved dette Barn vil Lykken atter komme ind i vort lille Hjem! ⁴

— Lykken, hvor kan du dog sige det! Nej, vi er højst ulykkelige! Aa, saa ulykkelige!

Hun græd længe. Han havde taget hendes Haand og stod tavs ved hendes Side. Hun skulde have Lov til at græde ud. Nu var hun over det værste. Nu vilde og skulde det nok lykkes ham at berolige hende.

Han kyssede hendes Taarer bort, og da hun holdt op med at græde, søgte han at trøste hende, saa godt han kunde. De var kommet hinanden nærmere, og de var kommet Gud nærmere. Det troede han da, og derfor skulde det nok gaa alt sammen, han vilde nok hjælpe dem. Ingen kunde hjælpe som han. De skulde nok blive lykkelige!

Og Maren lod sig trøste ved Pers jævne, sindige Tale. En Præst kunde ikke have gjort det bedre. Hun maatte beundre ham, at han kunde saadan. Det lyste op for hende, og hun begyndte nu ogsaa at tro, at det var Lykken, der bankede paa og endnu engang vilde indenfor.

Og saa i Guds Navn vilde hun tage imod den og sige Gud og Faderen Tak for alle Ting, ogsaa for det stakkels vanføre Barn, der skulde bringe Lykken til deres lille Hjem.

Og da Præsten og Præstekonen om Eftermiddagen kom kørende med Barnet, blev de meget overraskede ved at se, hvor smukt ikke alene Peder Jørgensen, men ogsaa Maren annammede det lille Barn i Jesu Navn, saa Præsten fik ikke Anvendelse for det, han ellers havde tænkt at ville sige til de saa haardt prøvede Forældre.

1 3 4 6

III.

Hr. Ulrik Adolf Plesner i Humble var en begavet og fremra-

gende Mand, der uden Sammenligning var den betydeligste af Langelands Præster i det 19. Aarhundrede. Han havde Udmærkelse til sin Embedseksamen; men trods sin Lærdom arbejdede han sig dog tidlig ud af den tørre Fornuftkristendom til en mere bibelsk Grund. Han var paa samme Tid mild og frisindet, som han var kraftig og myndig, og da han dertil var en udmærket Prædikant, saa blev han meget afholdt af sine Sognefolk. Medens de fleste Kirker paa den Tid næsten stod tomme under Gudstjenesten eller i hvert Fald var meget sparsomt besøgte, saa kunde Hr. Plesner ofte samle op imod en 500 Mennesker i Humble Kirke, saa han af og til kunde finde det meget anstrengende at tale i den store, stærkt fyldte Kirke, naar der baade var Daab, Altergang, Kirkegangskone og Katekisation, og Tjenesten saaledes kunde vare i halvtredje Time.^{7 11}

Den 2den Søndag efter Trinitatis 1826, da Per Lolliks hjemmedøbte Barn skulde fremstilles i Kirken, var der især mange Folk, der med stor Interesse fulgte den hellige Handling. Under denne var der en og anden, som ikke kunde tilbageholde Ønsket om, at Gud dog vilde forbarme sig over det stakkels Barn og snart løse op for det. Hvilken Lettelse vilde det ikke være for de fattige Forældre!¹

Men dette Ønske blev ikke opfyldt. Den lille Hans skulde leve og vokse op til Velsignelse for mange. Han skulde faa Betydning for en større Kreds; men hvem kunde vel ane dette! Allermindst hans Omgivelser, der saa ham, naar Moderen svøbte ham og gjorde ham i Stand. Og dog mærkedes det snart, at han havde en Mission i Hjemmet, hvor der kom en hel anden og alvorligere Tone ind. Det var ikke alene Per Lollik og Maren, som begyndte at fatte dette; men ogsaa flere andre, som kom der i Huset, kunde skønne, at der var noget mere og bedre end blot Arbejde i Strid og Stræb for det daglige Udkomme. Tid efter anden var der mange som i det lille Hjem ved Ristinge Dam lærte at folde Hænderne i Bøn til Gud og at aabne Hjerterne for Ordets rige Trøst. Og der var mange, som følte, at der ved dette Barn var kommet Lykke til Hjemmet, saa Hans havde allerede haft stor Betydning for dette, og efterhaanden kom hans Forældre ogsaa til at omfatte ham med større og større Kærlighed og vilde ikke gerne af med ham igen. Dertil kom endnu dette, at Folk viste dem megen Deltagelse, saa de kom

ikke til at mangle hverken Arbejde eller Føde, og Hans blev saaledes til Velsignelse for dem baade i aandelig og timelig Henseende.

*

*

*

Der gik tolv Aar, og i den Tid bredte Velsignelsen fra det lille Hjem sig videre ud til en større Kreds, efterhaanden som Hans voksede til og fik mange Venner.

Blandt disse var der da især en, som Hans følte sig i stor Gæld til. Det var Læreren paa Ristinge. Næsten daglig kom han indenfor paa sin Spadseretur efter Skoletid og kunde da længe sidde i Samtale med Hans. Derved blev Barnets rige Evner tidligt udviklede, og dets mange Interesser voksede.²

Skolelærer Matthias Rasmussen var som 32-aarig ung Mand kommet til Ristinge i Sommeren 1827. Han var en Smedesøn fra Vissenbjerg paa Fyn, stor og kraftig, og havde først været Hjælpe-lærer i Kerteminde, senere Huslærer paa Lundsgaard for daværende Stamherre til Grevskabet Langeland. Han mødte derfor i sit Embede med ikke saa lidt Erfaring, og som Elev fra Trolleborg Seminarium bragte han med sig de nye Reventlowske Skoleideer, der satte Opdragelsen over Kundskabsmeddelelse. Han var sikkert ogsaa en stor Lærer, og det kom Hans til gode i allerhøjeste Grad.^{12 14}

Ved Vindueskarmen ud til Haven fik Hans sin Plads, da han voksede til. Der stod han i sin lange Kjole og var altid beskæftiget. Enten læste eller skrev han, eller ogsaa han hovede Træsko; men aldrig var han ledig. Kun naar der kom en god Ven ind til ham, og han kunde faa en Samtale, saa lagde han straks Arbejdet til Side. Han følte umættelig Trang til at lære, og han havde en mærkelig Maade at spørge paa, klart og bestemt, saa han altid kunde faa et fyldestgørende Svar. Helst vilde han føre Samtalen ind paa religiøse Emner, og det var tidligt blevet ham kært at drøfte saadanne Spørgsmaal med Præsten eller med Læreren.

Han var nylig fyldt tolv Aar og havde længe gaaet i Skole. Der var ikke langt hen til Skolen, saa det lille Stykke Vej kunde han nok gaa. Nogle Vidjebaand holdt Kjolen ud fra hans Mave, saa den ikke blev trykket under Gangen. Hans Kammerater var kommet til at holde meget af Hans. Desuden var han dem langt overlegen i Kundskaber, saa de havde faaet Respekt for ham, og der

var da heller aldrig Tale om at gøre ham Fortræd. Tillige var han Lærerens Yndling, saa det var ikke at undres over, at han var glad ved at gaa i Skole. Det var derfor en stor Sorg for ham, naar han maatte blive hjemme, navnlig om Vinteren, naar det var stygt Vejr, og hans Helbred ikke tillod ham at gaa derhen. Paa saadanne Dage længtes han efter Skumringstimen, da han kunde vente, at Skolelæreren kom ind til ham.

Det var i Slutningen af Maj. Hans havde været hjemme fra Skolen og stod nu og ventede paa Rasmussen. Han havde regnet en Tavle fuld af Stykker, og han havde skrevet to Sider i sin Skrivebog, og det glædede han sig til at skulle vise sin Lærer.

— Mor, kommer Rasmussen ikke snart, sagde han.

— Det gør han nok, lille Hans, svarede Moderen henne fra sin Halmstol ved Kakkellovnen. Hun sad med Strikketøjet og saa sig glad paa sin Dreng. Du har ikke været i Skole i Dag, saa kommer han nok; men det er jo ikke mørkt endnu. Han gaar sjældent ud, saa længe han kan se at læse.

— Glemmer du ikke at ryge, Mor, spurgte han derpaa. Her lugter vist ikke godt, og Skolelæreren kan snart være her.

— Det er just ikke slemt med Lugt, beroligede Moderen ham; men jeg kan godt ryge lidt, vil du have det. Hun rejste sig og tog en Lavendelkost ned fra Væggen, hvorpaa hun plukkede nogle Stilke ud og lagde dem paa et Fyrfad med Gløder.

Hans indaandede den behagelige, friske Duft, idet han sagde:

— Tak, lille Mor! Det er godt; nu kan vi tage imod, hvem det skal være.

Der hørtes Fodtrin ude i den forreste Stue. Jo, det var Skolelæreren; Hans kendte hans Banken paa Døren.

Der blev Glæde i det lille Hjem, da Rasmussen i næste Øjeblik traadte ind og hilste. Allerførst skulde han se Tavle og Skrivebog. Maren vilde tænde Lys; men det behøvedes ikke, sagde Læreren og gik hen til Vinduet; der kunde han nok se endnu. Han roste Hans's Flid. Det var mange Stykker, og alle var de rigtige. Ligeledes fik Hans ogsaa Ros for sin smukke Skrift, hvorefter Rasmussen satte sig og fortalte den Bibelhistorie, som han havde haft i Skolen den Dag. Det var Lignelsen om den rige og den fattige. Hvor var det dejligt at høre Rasmussen fortælle! Ja, der var vist ingen, der kunde som han. Det var da Hans's Mening. Øjnene blev store derved, og med aaben Mund slugte han hvert et Ord. Der var

meget at tænke over og at spørge om. Den rige var jo en god Mand, og alligevel kom han til Helvede. Havde han været en Tyv eller Røver, saa var det da til at forstaa; men han var saa god imod de fattige tænk, han tillod Lasarus at ligge paa sin Trappe og lod Mad bære ud til ham! Og han havde Tanke for sine Brødre! Og dog det gjaldt at passe paa ,at bruge den kostbare Tid! Den var løbet fra ham i Herlighed og Glæde, mens han forsømte det allervigtigste, det ene fornødne.

Rasmussen rejste sig og vilde gaa.

— Hvor Hans længtes efter Dem i Gaar, Skolelærer! sagde Maren.

— Naa, gjorde han det, svarede Læreren. Jeg var i Humble hos Knudsen. Der var Bondesen fra Hennemved ogsaa. Provsten havde ladet sig forstaa med, at han gerne vilde have en Sang til Majfesten i Rudkøbing, du ved, og saa var vi tre Skolemestre blevet enige om at gøre et Forsøg. I Gaar skulde vi saa møde med hver en Sang og afgøre, hvad for en der skulde vælges og sendes Provsten.

— Hvis blev det saa, spurgte Maren og sænkede Strikketøjet.

— Det gjorde vist vor Skolelærers, udbrød Hans og straaledede over hele Ansigtet.

— Naa, saa det kunde du gætte, Søn! lo Rasmussen. Ja, det blev min. Den vilde de høre først, og jeg havde næppe læst den, før de begge rev d e r e s Sange i Stykker!

— Aa, jeg længes efter at høre Deres Sang, udbrød Hans. Kan De ikke huske den?

— Det kan jeg vist, svarede Rasmussen og satte sig igen. Vi kan jo prøve!

Han rømmede sig, slog ud med Haanden og fremsagde derpaa Sangen:

Yndig sig hæver af skvulpende Sø
Langelands Ø!
Midien er smækker, men Barmen er fuld;
de Skove er skønne, de Agre har Guld,
saa dejlig at skue ved Sommertid
som Mø saa blid,
fortryller vort Øje, belønner vor Id,
vor Virken og Flid.

Langeland ejer saa gæstmildt et Sind,
 træd Vandrer ind!
 Fra Hou og til Gulstav jeg fører dig om,
 sandelig skal du stadfæste min Dom!
 Greve og Borger og Bonde og Præst,
 som hver kan bedst,
 sit Bæger fylder og viser, du est
 kærkommen Gæst!

Midt udi Danmark har Skaberens Magt
 Langeland lagt!
 Dybt imod Nord mod Kattegat hun ser,
 venligt i Syd imod Holsten hun ler!
 O, herlige Kærne, saa god som lang,
 i Danevang,
 dig hylder vi her med jublende Sang
 og Glædes Klang! ⁶

1 2 3 4 6 7 11 12 14

IV.

Det var hen paa Eftermiddagen. Skolelærer Rasmussen havde været en Tur ude i Marken. Han havde først vandet Køer, og derefter havde han gjort en Runde og set paa Korn og Græs. Alt lovede godt; men nu var det Tid at faa kørt Gødning. Faarene havde afgræsset Brakmarken, saa nu skulde den gødes og pløjes. Han maatte have talt med Bodil derom. Den gamle Husholderske skulde bestemme, hvad Dag der vel vilde passe hende bedst, og saa skulde han have Bud til de Mænd, der stod for Tur. Bønderne var flinke; de drev Skoleloden uden at forlange noget for det, og det gik paa Omgang, han havde bare at sige dem til.

Han var blevet varm. Det store rødtærnede Lommetørklæde maatte frem og tørre Sveden af hans Pande, hvorefter han hængte sin Kasket op i Gangen og gik ind.

Nu kom Bodil og lagde en Voksdug paa Bordet. Derefter hen-

tede hun en Tallerken Smørrebrød og en Kop Mælk, og saa kunde Rasmussen spise for hende, naar han vilde.

Han gik hen til et lille Hjørneskab og tog en Flaske Brændevin og et Snapseglass, hvorpaa han satte sig og begyndte Aftensmaaltidet. Han havde faaet god Appetit efter Turen, saa det ene Stykke Brød forsvandt hurtigt efter det andet.

— Skulde det være en lille Snaps? mumlede han og stirrede efter Flasken. Nej, jeg vil styrke min Vilje. Den bliver stærkere, for hver Gang jeg kan modstaa. En Lærer, der skal opdrage Ungdommen, maa først og fremmest opdrage sig selv. Og hermed bliver man aldrig færdig. Hele Livet er en Skolegang, og i Skolen er Opdragelsen det allervigtigste. Den maa være det første, i anden Række kommer saa Kundskabsmeddelelsen.

Han var ikke Seminarist fra Trolleborg for ingen Ting. Reventlowernes frie Skoleideer var gaaet ham i Blodet, og dem stræbte han efter at føre ud i Virkeligheden. Den personlige Undervisning, Skolen for Livet, det var det, hvorpaa det kom an. I hvert Fald for ham. De fleste Skolelærere var endnu ikke af den Anskuelse. Opdragelsen sad hos dem i Tamp og Spanskrør; men hvad fik vel Børnene lært paa den Maade! Nej, Kærligheden til Barnet og til Skolens Gerning skulde besjæle Læreren, Prygl nedbrød kun i Stedet for at bygge op, saa man skulde helst undgaa at bruge korporlige Straffe. Hvor var han dog glad over, at han ikke slog Anders i Dag! Det var nu ikke langt fra, at han havde faaet! Og han havde da ogsaa ærlig fortjent det! Hvor kunde det falde Drengen ind at blive ude og lege og ikke komme ind, naar der var kaldt paa Plads! Men, det var heldigt for Knægten, at han havde den Indbydelse at dække sig bag. Det var i en Fart, han fik den afleveret. Han skulde hilse fra Mor, om Skolelæreren ikke vilde komme derhen i Morgen Aften, skyndte han sig at sige. Det havde hun sagt, da han var hjemme til Middag. Ja, det blev hans Redning! Derved slap han for det tiltænkte Nakkedrag, og dermed var Uvejret drevet over til Glæde for begge Parter.

Rasmussen rejste sig og satte Flaske og Glas ind i Skabet igen. Han var stolt af ogsaa denne Gang at have vist en fast Vilje, og i godt Humør gik han ud i Køkkenet til Bodil for at træffe Aftale om Dagen, da der skulde køres Gødning og pløjes.

Som gammel Pebersvend havde Skolelærer Rasmussen paa Ristinge mange Særheder. Blandt andre ogsaa den, at kom han

som ubuden Gæst ind et Sted, vilde han aldrig længer end i Dagligstuen, hvor Familien sad sammen med Folkene. Var han derimod inviteret, saa stillede han større Fordringer og vilde endelig bydes op i Mellemstuen. Dette kendte Anders kun alt for vel, og det gik snart op for ham, at det var et Forhold, der let kunde røbe, at han paa egen Haand havde indbudt sin Lærer. Her var gode Raad dyre. Hvad skulde han dog gøre! Bare der maatte komme en eller anden Forhindring for Skolelæreren, saa han ikke kunde komme! Ja, hvad skulde det vel være! Om han blev syg! Nej, det var ikke tænkeligt, at Rasmussen kunde blive det. Anders kunde aldrig huske, at han havde været syg. Skolelæreren var stor og stærk, saa han blev ikke syg. Da kunde det bedre tænkes, at der kunde komme en eller anden og skulde have skrevet noget. Rasmussen var jo halv Prokurator, havde Anders saa tit hørt, at Folk havde sagt. Men hvis der nu ikke kom Forhindringer for Rasmussen, hvad saa! Ja, saa vilde rigtignok Anders's Fader blive vred, og saa vilde der alligevel vanke Prygl.

Mon Hans Lollik ikke kunde finde paa Raad! Han var dog saa klog. Han havde saa tit hjulpet ham med et Regnestykke eller med at lære et Psalmevers. Det havde Hans saa let ved, mens det altid faldt saa svært for Anders. Han maatte ned til Per Lolliks. Det var bare at sige til sin Moder, at han gerne vilde ud og se til Hans, saa fik han straks Lov dertil. Og snart var han nede i det lille Hus ved Dammen.

Hans stod som sædvanlig ved Vinduet. Han var denne Dag optaget af at skrive nogle Vers. Det faldt ham let at rime, og der var ogsaa nogen Mening i hans Smaadigte. Hans Moder havde før vist Rasmussen nogle af dem, og Skolelæreren havde sagt, at det var ikke saa tosset, og dermed troede Hans at være indviet til Digter. Efter at have hørt Rasmussens Majsang havde han faaet fornyet Lyst til at skrive Vers, og denne Gang var det et Digt om den rige Mand og Lasarus, hvis Historie havde gjort et mægtigt Indtryk paa ham, da han havde hørt Skolelæreren fortælle den. Han havde talt meget med sin Moder om at bruge den kostbare Tid og ikke forsømme det allervigtigste, hvad den rige Mand i Herlighed og Glæde havde gjort.

Anders skulde høre hans Digt, og han fandt det udmærket og kom til at se endnu mere op til Hans. Det var saa heldigt, at Maren gik ud i Haven, hvor Hans's yngre Søkende legede. Der blev

da god Lejlighed for Anders til at komme frem med det, der laa ham paa Hjerte.

Hans saa paa ham med sine store, kloge Øjne, men sagde ikke noget. Det var jo saa rimeligt. En saa vanskelig Sag maatte først gennemtænkes. I største Spænding stod Anders og ventede paa Oraklets Svar. Endelig kom det da; men hvor forbavset blev han ikke, da Hans rømmede sig og sagde, at der var ingen anden Udvej for ham end aabent og ærligt at sige til sin Moder, hvorledes det forholdt sig. Han vilde raade ham til at sige Sandheden og ikke gaa Krogveje. Det kom der aldrig noget godt ud af. Ja, det vilde Anders da ogsaa, og det gik bedre, end han havde ventet. Hans Moder kom blot med nogle Formaninger og Advarsler, saa han slap for Prygl og videre Tiltale.

Og da Rasmussen indfandt sig om Aftenen, blev han budt op i Mellemstuen, og hvem der var glad, det var Anders. ⁶

*

*

*

Et Par Dage efter havde Skolelærer Rasmussen saa Pløjefolk. Nogle kørte Gødning, andre spredte den, og atter andre pløjede den ned. Der var fuld Kraft paa, saa Arbejdet gik hurtigt og blev tidlig endt.

Rasmussen var meget afholdt. Han var Børnenes Ven og blev derfor ogsaa Forældrenes. Det gamle Ord, at hvem, der tager Barne ved Haanden, tager Moderen ved Hjertet, det gjaldt ogsaa her. Desuden kom Rasmussen ofte i Hjemmene, og derved blev disse end yderligere knyttet til Skolen, og endelig var der altid et godt Raad at hente hos ham, eller ogsaa han maatte skrive for Folk, saa de kunde undgaa at falde i Prokuratorers Kløer. Til Gengæld drev da Bønderne hans lille Jordlod, og de var altid villige til at give Møde, naar han sendte dem Bud. Men alligevel imødesaa Rasmussen altid med Gru disse Dage, der bragte baade ham og Bodil ud af de vante Folder. Det forstyrrede ham i hans Skole, og det gav Husholdersken mere at bestille, og der gik jo ogsaa mere med, naar saa mange skulde beværtet, hvad der især trykkede Bodil, der ikke var fri for at være noget begærlig, men som ogsaa kunde være fristet dertil, da Embedet kun var lille, og der ikke var meget at rutte med, naar det skulde slaa til.

Hen paa Eftermiddagen blev Pløjefolkene færdig med deres

Arbejde, og da de havde været hjemme med Hestene, gav Rasmussen Børnene fri og gik ind til sine Gæster, der nu blev bænkedede omkring Bordet i Dagligstuen.

Bodil opvartede med Risengrød, og den lod til at smage de fremmede i en foruroligende Grad, saa Rasmussen blev angst for, at der ikke skulde blive nok. Han søgte at gøre sin Underholdning saa interessant som vel muligt for derved at bortlede Gæsternes Tanker fra Grødfadet. Han havde jo rejst meget og set meget. I hver en Høstferie havde han gjort lange Fodture og altid aflagt Besøg paa Herregaarde og hos Præster, hvor han kom frem, saa der var nok at fortælle, især over for de Ristinge Mænd, der næsten boede i en Verden for sig selv. Det lod ogsaa til at interessere dem. En og anden gjorde store Øjne og lod en Stund Skeen hvile i Haanden, men kun for i næste Øjeblik at gøre des kraftigere Indhug i Grøden. Rasmussen maatte derfor finde paa et andet Middel for at standse sine Bordfællers glubende Appetit.

— Ja, jeg vil gøre jer opmærksom paa, Godtfolk, at vi skal have en Ret til, sagde han og lagde Skeen.

Og det virkede.

Alle fulgte hans Eksempel, og hver især slikkede sin Ske meget omhyggeligt, saa den Del af Opvasken var dermed besørget.

Nu kom Bodil ind.

— Nu skal I virkelig spise, sagde hun. I kan da nok være »tidig« til noget nu! Er der virkelig ingen, der vil have mere!

Nej, det var der da ikke, og glad bar hun Fadet ud. Hun blev ligefrem i godt Humør ved at se, at der var levnet saa meget, at der var Grød nok til Rasmussen og hende den næste Dag med.

Lidt efter kom hun tilbage med anden Ret, og det viste sig nu at være Æbleskiver, men desværre kom det ogsaa snart for en Dag, at der kun var een til Mands, saa Fadet var hurtigt tømt. Vel maa det siges til Bodils Ros, at hun spurgte indtrængende, om hun ikke maatte forbedre Fadet; men de Ristinge Mænd havde imidlertid saa megen Opdragelse, at de sagde nej Tak; det skulde hun ikke, de kunde ikke spise mere denne Gang.

Og Rasmussen søgte igen ved Underholdning at bøde paa Manglerne. Han havde Dagen før været til Majfest i Rudkøbing, og der var nok at fortælle; han havde mere at byde paa, end Bodil havde.¹⁴

Den 28. Maj 1831 havde gamle Frederik den Sjette indført

Stænderforsamlingerne, og i Glæde herover blev der nu trindt om i Landet de følgende Aar holdt Fest paa den Dag, i Rudkøbing første Gang 1838. Det var Foraar i Naturen, og en Vaarlufning gik hen over det danske Folk og bebudede en ny Tid med Frihed og Lighed for alle.

Det var første Gang, at kjoleklædte gik sammen med Bønder til Fest, og i Taler og Sang bragte alle, store og smaa, den gamle Konge deres Hyldest og Tak, for hvad han havde skænket sit Folk.¹⁵

Rasmussens Sang gjorde ikke mindst Lykke. Der var ingen, der anede, at den var af den Ristinge Skolelærer. De fleste troede, at Provst Pram Gad i Rudkøbing havde skrevet den, og vel især af den Grund slog den saa godt an. Ogsaa Rasmussen hørte adskillige rose Provsten for den smukke Majvise; men han var ikke den, der vilde afsløre den anonyme Forfatter. Det var ham nok, at den gjorde Lykke. Heller ikke nu, da han fortalte sine Gæster om Festen og berørte Sangen, røbede han, hvem denne var af. Derimod fremhævede han en Tale, som Kapellanen i Lindelse havde holdt. Det var Ord, der kunde gaa i Folk. Han havde haft en fornøjelig Dag, og især havde det glædet ham at se, at her paa Langeland var en god Jordbund, naar den blot blev opdyrket. Der var villige Øren, og der var aabne Hjerter til at tage imod et godt Ord. Den gamle Tid var omme, det var blevet Vaar i Danmark, og efter Vaar følger Sommer.^{6 14 15}

V.

I det lille Hus ved Ristinge Dam var Børneflokken vokset. Der var kommet tre Smaapiger til, saa Maren kunde ikke paatage sig noget Arbejde uden for Hjemmet.

Per maatte derfor alene opholde Familien, og der skulde anvendes den største Sparsommelighed, om der skulde blive nok til Føde og Klæder for dem alle. Der var ganske vist lidt Jord til Huset, som han havde i Fæste; men den gav ikke meget ud over Landgilde og andre Afgifter, der skulde svares af den, og Per

maatte derfor som Tømrer tjene lidt udenom. Vel var 12 Skilling i Dagløn ikke meget; men mange Bække smaa gør til sidst en Aa, og det hjalp godt paa de smaa Indtægter, saa Per derved blev i Stand til at bjerge Føden for sig og sine. Nu og da faldt der desuden noget af baade til Klæder og til Fødevarer hos Christen Drost, hvor han ofte havde Arbejde, og naar hans Køer stod golde, fik Maren fra samme Gaard altid den Mælk, hun skulde bruge. Saaledes slog Per Lollok sig igennem og havde altid fra Haanden i Munden.

Siden Hans blev født, var der kommet mere Alvor ind baade hos Per og Maren. Tidligere havde Søndagen gerne været den travleste Dag i hele Ugen for Per Lollok; men nu søgte han jævnlig Kirken, og naar Maren kunde faa en af Christen Drosts Piger til at se efter med Børnene, fulgte hun gerne med.

Fra anden Side blev de ogsaa paavirket. Skolelæreren var næsten en daglig Gæst hos dem, og han førte gerne Samtalen ind paa kristelig Grund. Især var det ham kært at tale med Hans, der forstod saa glimrende baade at spørge og svare og derved røbede meget tidlig sine Evner og sin store Begavelse. Efter saadant et Besøg af Rasmussen var der Stof for hele Aftenen til Samtale imellem Hans og Forældrene, og Troslivet voksede hos dem sin stille Vækst.²

Da kom som en frisk Vaarløftning den kirkelige Vækkelse ind over Øen, hvor der flere Steder var beredt Jordbund for den, ikke mindst paa Ristinge og i enkelte andre Byer i Humble Sogn, hvor Pastor Plesner ved sin varme Forkyndelse længe havde gjort et stort Arbejde.

Det var Murer Johan Nielsen fra Skaarupør, der kom til Langeland og skræmmede Folk op af den aandelige Søvn, hvori Størsteparten var falden. Vinteren var det Aar streng med Frost og Sne, saa Fynsbæltet lagde til, og Johan Nielsen og en Gaardmand Hans Jørgen Hansen fra Øster Aaby kunde gaa over Isen til Langeland. Her holdt de i Slutningen af Januar 1838 nogle Forsamlinger i Nærheden af Rudkøbing; først i Peløkkegaarden, siden i Rifbjerg og endnu et Par andre Steder.

Der var mødt mange Folk. Det var jo noget nyt, at saadan to Mænd, der aldrig havde lært noget, kunde tale »ud af Hovedet«, bedre end mangan en Præst. En ung Pige, der tjente i en af de opvakte Familier, havde faaet sin Fader med til disse Møder, og han vilde nu endelig have de to Fynboer med sig hjem til Trygge-

lev. Flere af deres Venner fulgte med, og i tre Slæder kørte de da Syd paa.

Det var en lang Vej, der var over tre Mil ud til Anders Skomager, og koldt var det; men de var alle varme for Guds Ord og glædede sig til at skulle føre dette videre ud til andre medforløste Brødre og Søstre.

Da de var kommet til Tryggelev, blev der sendt Bud fra Hus til Hus om at komme til Møde, og Skomageren gik hen for at melde dette for Præsten. Her fik han ikke den bedste Modtagelse, da han kom i det Ærinde. Pastor Dreier vilde ikke vide af saadant et Møde. Det var ulovligt, det stred imod Forordning af 13. Januar 1741, og den stod ved Magt endnu. Det vilde kun føre til, at Fynboerne vilde blive arresterede, hvad Sognefogden havde Ordre til.

— Hvor kan det dog falde dig ind, Anders Jensen, vedblev Præsten. Kan du da ikke forstaa, at Folk bare vil komme for at drive Spot, og det skulde Guds Ord dog være for godt til!

Ja, det kunde Skomageren ikke forstaa.

— Ikke det! Og Præsten talte sig mere og mere vred. — I Kirken, der kan I høre Guds Ord, der er Stedet til det; men der kommer I bare ikke! Det vilde I have bedre af end at rende til Møder, saa snart der kommer en af disse Omløbere, der ikke gider bestille noget!

Anders Skomager kunde ikke faa et Ord indført; men det behøvedes heller ikke. Han havde nu underrettet Præsten om Mødet, og andet skulde han ikke. Derfor skyndte han sig at komme af Sted, da Præsten holdt inde et Øjeblik, for ikke at udsætte sig for en ny Salve.

Om Aftenen var Skomagerens Hus stuvende fuldt af Mennesker. I tre smaa Stuer sad man og stod, som det bedst lod sig gøre. Der var lavt til Loft, og Varmen var trykkende, saa det blev nødvendigt at lukke et Par Vinduer op i Læsiden.

Da der var sunget en Psalme, traadte Johan Nielsen hen i Døren imellem de to Stuer og talte til Forsamlingen.

— Det er Guds Ord, vi er kommet for at tale til jer i Jesu Navn, begyndte han; men jeres Præst sagde, at I kun vilde drive Spot dermed, og hvis det er Tilfældet, da anser vi Guds Ord alt for dyrebart til at spotte med, og da hverken kan eller vil vi tale!

— Det er Løgn, hvad Præsten siger, var der nu en, der raabte,

og flere stemmede i med. — Vi vil slet ikke spotte dermed, blot I vil tale!

Og saa fortsatte Johan Nielsen Mødet og talte varmt og gripende. Det kom fra Hjerte og gik til Hjerte, saa det blev en velsignet Aften for mange.

Hans Jørgen Hansen havde ogsaa Ordet, og derefter blev der sunget et Par Psalmer og afsluttet med Bøn.

Dermed var Mødet forbi; men nu kom Sognefogden med Ordre til at skulle arrestere de to fremmede Mænd. Han kom saa lemfældigt som vel muligt dermed. Da det nu var saa sent, sagde han, vilde han foreslaa dem at overnatte hos ham, og næste Dag skulde han saa følge dem til Rudkøbing.

Denne Afslutning virkede som Olie i Ild. Bevægelsen voksede kun derved og bredte sig rundt omkring paa Øen, saa i den følgende Tid blev der holdt mange Forsamlinger, der førte til Arrestationer, Forhør og Bøder, men ogsaa til Guds Ords Fremgang.⁷

Til Ristinge fandt den gudelige Vækkelse ogsaa Vej, og her var flere Familier, som sluttede sig til den, deriblandt Per Lolliks og Christen Drosts.

Det kirkelige Røre havde især gjort stærkt Indtryk paa Hans. Han havde hørt fortælle om den Medfart, de to fynske Lægprædikanter havde faaet i Tryggelev, og han længtes efter, at der snart skulde blive Møder der paa Egnen, saa hans Forældre kunde komme med, hvad han ivrigt opfordrede dem til, og hvad de ogsaa nok vilde. Han kunde da faa mere at høre om disse mærkelige Mænd, der som Apostlene i gamle Dage havde forladt alle Ting, Hus og Hjem, for at drage ud og forkynde det glade Budskab.

En Dag traf Præsten og Skolelæreren sammen hos Per Lolliks, og de gudelige Forsamlinger kom da paa Tale til stor Glæde for Hans.

Baade Pastor Plesner og Lærer Rasmussen saa begge meget frisindet paa det kirkelige Røre, der efter deres Mening maatte føre til større sædeligt Alvor, bort fra Banden, Svir og Sværm. Vel saa de nok, at de vakte kunde overdrive deres Nidkærlighed, naar de forbød al Søndagsarbejde og ivrede mod Dans og Forlystelser og i det hele taget kunde være alt for strenge i deres Domme over for Mennesker med andre Anskuelser. Men alt i alt fandt de dog, at den hele Bevægelse var til stor Velsignelse for Menighedslivet, der saa højlig kunde trænge til at fornyes. Der skulde snart være

Møde i Helsned hos Henrik Thomsens, fortalte de, og det vilde baade Præst og Lærer overvære, og de opfordrede ogsaa Per Lolik og Maren til at komme.

Det glædede Hans, at han havde faaet det rette Indtryk af disse Forsamlinger. Det var virkelig Guds uforfalskede Ord, som der blev forkyndt af Mænd, som Gud havde udrustet dertil. Han længtes efter at se disse Mænd; men det var ikke til at tænke paa, at de kunde holde Møde i hans Hjem. Dertil var det alt for lille. Det vilde han ikke forlange; men bare de vilde kigge indenfor, naar de kom til Ristinge, saa vilde han være glad. Og saa udmaalede han sig, hvorledes de saa ud. Johan Nielsen maatte nærmest ligne Apostlen Johannes, efter den Beskrivelse han havde faaet af Lægprædikanternes Udseende. Jens Andreasen ude paa Ristinge Hale havde hørt ham i Tryggelev, og han havde sagt, at som han der under Mødet stod og talte over Joh. 3, 16: »Saa elskede Gud Verden«, saa var det, som om hans Aasyn blev forklaret, saadan lyste Kærligheden ud af det.

Og saa var der den store, stærke Jyde Peder Larsen Skræppenborg. Ja, han maatte da ligne Apostlen Peter, saa djærv som det blev sagt, at han var i Væsen som i Tale. Men aller mest længtes han efter at se »Ærøbodrengen«, der ikke var mere end atten Aar og dog turde træde op og tale i Forsamlingerne.

Ja, hvem der da kunde komme med til disse Møder! Hvorfor skulde han nu ogsaa være Krøbling og ingen Steder kunne komme! Han følte sig saa trykket, naar saadanne Tanker stormede ind paa ham; men, saa mindedes han et eller andet Ord fra Skolen, og det kunde da trøste ham og gøre ham glad igen. Saaledes ogsaa nu. Bliver det mørkt for dig, havde Skolelæreren engang sagt, da tag din Bibelbog, og det skal atter blive lyst. Husk, hvad David sagde: Hæder, dit Ord er en Lygte for min Fod og et Lys paa min Sti!

Og Hans fulgte nu som saa ofte før, naar han blev bedrøvet, sin Lærers Raad. Han tog Testamentet ned fra Hylden og slog op paa maa og faa. Da standsede hans Øje ved Joh. 6, 63: Det er Aanden, der levendegør, Kødets gavner intet!

Og ud fra disse Ord faldt der Lys ind i hans nedtrykte Sind, og han var trøstet og atter glad. ₂ 7

VI.

En smuk Sommerdag i Aaret 1838 kom en høj, foroverbøjet, sværlemmet Mand ind hos Per Lolliks og traf Hans alene i Stuen. Maren var netop gaaet ud i Haven at se efter de andre Børn. Skønt den fremmede aldrig havde været der før, forstod dog Hans straks, hvem det var. Denne vadmelsklædte Mand med det livlige Ansigt, de smaa stikkende Øjne under de buskede Bryn maatte være den meget omtalte Peder Larsen Skræppenborg, og deri tog han heller ikke fejl.⁸

Hans bad ham tage Plads, saa skulde han kalde paa sin Moder, og lidt efter kom han igen tilbage med hende.

Der skulde være Møde om Aftenen hos Lersmedens der i Byen, og Lægprædikanten kom for at indbyde hende og hendes Mand. Han var lutter Begejstring for den smukke Ø, og særlig fandt han de mange Bakketoppe ejendommelige, og det undrede ham, at der kunde vokse saa godt Korn paa de allerfleste af dem. Saadan var det ikke paa Fyn, hvor han var fra, og endnu mindre i Jylland, hvor han havde rejst en Del og holdt mange Møder. Men var Langeland en frugtbar Ø, saa var Jordbunden det ikke mindre i Langelændernes Hjerter. Det havde glædet ham at se, hvor villigt de havde aabnet baade Huse og Hjerter for det Guds Ord, han forkyndte. Ja, de overgik endog Jyderne for ikke at tale om Fynboerne. Alle Vegne, hvor han var kommet paa Langeland, sagde han, var der mødt mange til Forsamlingerne, han havde holdt, og en stor Del havde omvendt sig til Herren og faaet deres Synder udslettede ved Jesu dybe Vunder.⁷

Hans havde længe ønsket at se og høre Peder Larsen Skræppenborg, om hvem hans Forældre havde talt meget, efter at de havde overværet det Møde, han havde holdt i Helsned. Mange Tanker var ved dette kommet frem hos dem, og mange Spørgsmaal havde det givet Anledning til at drøfte, naar de sad sammen om Aftenen, eller naar det traf, at Skolelæreren kom ind til dem. Det var ikke altid, at de var enige i Opfattelsen af det Ord, de

havde hørt paa Møderne. Maren havde altid holdt meget af at danse, saa hun kunde ikke forstaa, at det skulde være syndigt. Per holdt paa Kortspil. Et lille Slag Kort til Tidsfordriv i de lange Aftener, naar de var i By eller fik Besøg, kunde da ikke gøre noget, mente han. Og saa var der Spørgsmaalet om Søndagens rette Brug, hvad de maatte og ikke maatte paa en Helligdag, ja det var ikke til at finde Rede i! Hans havde ikke taget det saa strengt, naar de havde talt med ham derom, og Skolelæreren endnu mindre. Nu var her en Lejlighed til at faa klaret noget af alt dette, og paa et lille Vink af Hans, førte Maren disse Spørgsmaal paa Bane, et efter andet, saa Peder Larsen fik noget at gøre med at bringe Lys i disse Ting, som de vakte var saa optaget af, og som gav Anledning til megen Strid uden for deres Kreds.

— I og for sig kan der jo ikke være noget ondt i at danse og spille Kort, naar det bliver holdt inden for de rette Grænser, sagde Peder Larsen. Men det gør det jo bare ikke. Djævelen vil danse med, og han holder ogsaa altid til der, hvor Klør Knegt er, og da bliver det syndigt, saa vil I være i Kristi Blods Samfund, da maa I afholde jer fra Dans og Kort!

— Ja, det kommer vi nok til saa, sagde Maren med et Suk. Men hvad Søndagsarbejde maa vi ikke gøre, vedblev hun. Vi maa ikke det og ikke det! Ja, det kan næsten løbe rundt i ens Hoved, naar man tænker paa det altsammen. Det er »Haande« alle, der kan taale det. Der er nu Lersmeden her henne, hos hvem der skal være Møde i Aften. Han er blevet saa underlig, siden han blev vakt. Ja, de er tit bange for, at han skal gøre en Ulykke paa sig selv! ⁵

— Saa — aa, hvad er der da i Vejen med ham, spurgte Skræpenborg.

— Det er hans Synder, der trykker ham, forklarede Maren. Han tror, han gaar fortabt.

— Ingen er saa stor en Synder, at han jo kan Redning se, svaerede Peder Larsen. Guds Naade dækker over al vor Synd, selv om den er nok saa stor. Tør han ikke tro det? — Jeg skal dog tale med ham derom, naar jeg nu kommer hen til ham, og i Aften vil jeg saa oplyse jer om Søndagens rette Brug, da det lader til, at I her ude ikke er klar over dette.

Dermed rejste han sig for at gaa; men da mødte han Hans's

Øjne, der hele Tiden uafbrudt havde stirret paa ham. Intet af Lægprædikantens Tale maatte jo gaa tabt!

Peder Larsen kunde se langt ind i et Menneske, saa han saa straks, at her boede en stor Aand i et svagt Legeme. Han klappe Hans paa Skulderen og skulde have at vide, hvad han fejlede. I faa Ord fortalte Maren, hvordan Hans havde det.

— Saa — aa, svarede Peder Larsen. Det er Aanden, som levedegør, Kødets gavner intet! Lad det være en Trøst for dig, min Dreng! Og saa skal du huske paa, at de smaa Kors fører til det store Kors paa Golgatha. Du er paa Vej til dette, og jo længere vi kommer ind under det, des større Glæde; thi d e r er Livets Sol. Jeg tror, du skal bære megen Glæde ud; men Vejen til Kronen er Trængsel. Endnu dybere ind under Korset, des større Glæde henter du til andre og — til dig selv. Ja, til dig selv; thi deri bestaar Lykken at kunne glæde andre!

Det blev en hel Tale, som Peder Larsen sluttede med at synge et Vers af Brorson:

Gud viser altid det, der gaar
imod den Del, han tænker.
Naar Vejen hen til Kronen gaar,
saa viser han os Lænker!

Derpaa hilste han Farvel og sagde, at han vilde komme igen. Han havde i Hans truffet en lille Broder i Herren, en Medarbejder, der paa sin Vis ogsaa skulde bære Glæde ud til Mennesker.

Hans havde faaet noget at tænke paa. Han skulde bære Glæde ud! Han, der ingen Steder kunde komme! Skulde han opnaa at blive saa rask, at han kunde gaa ud som Ærøbodrengen og forkynde det glade Budskab! Ja, intet var umuligt for Gud. Han havde før hørt om en ung Mand, der var aflægs og ikke kunde gaa, men saa med eet fik en uventet stor Glæde og med den sin Førlighed, saa han kunde gaa og var rask fra samme Stund. Skulde han opleve noget lignende! At Glæden havde stor Indflydelse paa ens Helbred, det troede han saa sikkert. Det mente han allerede at have erfaret. Han følte næsten ingen Smerter, som han nu stod der. Saa godt kunde han ikke erindre at have haft det, saa langt tilbage han kunde huske. Men Peder Larsens Ord havde ogsaa været en stor Glæde for ham. Han længtes nu mere end før efter

Ærøbodrengen. Som han skulde ogsaa Hans engang bære Glæde ud til andre.

Om Aftenen talte han med sine Forældre derom; men de var kun bange for, at han der skulde blive skuffet. Saa meget kunde de dog sige, at han allerede havde været til stor Glæde for andre, i hvert Fald for dem, saa de vilde godt tro, at han vilde blive til Velsignelse for mange andre ogsaa, om end ikke paa den Maade, som Peder Larsen maaske mente. Han vilde ikke komme til at bære Glæde ud; men mange vilde komme til at hente Glæde hos ham og føre den videre ud. Ja, ogsaa det var jo dejligt, mente Hans; men han vilde dog helst selv bære den ud!

Ind under Korset, d e r var Livets Sol, d e r skulde han hente Glæde og saa bære den ud til andre! Han havde faaet sit Kald, og det et stort Kald! Peder Larsen Skræppenborg havde indviet ham dertil! Han var lykkelig! 5 7 8

VII.

Forsamlingslivet voksede i de følgende Aar. Flere og flere sluttede sig til Bevægelsen, som var fremkaldt ved Johan Nielsen og Peder Larsen Skræppenborg. En god Sæd var nedlagt af disse Mænd; men saa kom Fjenden og saaede Klinte iblandt Hveden.

Det var en Baptistpræst fra Hamborg, som var kommet til Lands, og som ved sin sjældne store Veltalenhed fik mange til at flokkes om sig. Han hed Julius Købner, var født i Odense og oprindelig Jøde; men tyve Aar gammel var han 1826 blevet døbt i Lübeck for at kunne ægte en kristen Pige og 1836 omdøbt af Baptistpræsten Oncken i Hamborg, hvor han nu boede. I hans Forkyndelse var det ikke at mærke, hvor han stod. Omhyggelig skjulte han sin Sekts særegne Lærdomme, og kun i Samtale med enkelte kom han med Hentydninger til, at han i flere Spørgsmaal ikke kunde være enig med den lutherske Kirke, der manglede Samfundsliv, og som i Sakramenterne havde blandet Menneskelærdomme i Herrens Indstiftelser. Hvor han da fandt et villigt Øre, sagde han rent ud, at en Barnebestænkelse kunde ikke kaldes en

Daab, og at Nadveren ikke var andet end en Davre, hvor man nød Oblater i Stedet for brudt Brød. Som Baptist havde han den historiske Tro, at Jesus Kristus var kommet til Verden for at frelse Syndere og havde givet os sit Ord i Bibelen som Rettesnor for Livet. Daaben derimod var blot et Tegn paa Indlemmelse i Menigheden, og Nadveren bare et Erindringsmaaltid; det var ikke Naademidler til Salighed gennem Herrens Indstiftelsesord.⁷

Pastor Plesner var blevet udnævnt til Provst i Maj 1839. Han havde haft fuldt op af Arbejde i Forvejen og fik nu mere; men ikke nok hermed, nidkær som han var, kunde han ikke se rolig paa Baptisms Indtrængen, og efter at have overværet en Forsamling, som Købner holdt i Helsned sidst i Juli samme Aar, begyndte han at advare imod ham. Det syntes imidlertid at være frugtesløst. Klinten var engang saaet iblandt Hveden, og den bredte sig mere og mere. Flere af Forsamlingsfolkene bedste Støtter sluttede sig til Købner, og endnu flere var blevet vaklende i deres Tro, og til disse hørte Maren Lolliks, der var meget optaget af, hvad hun havde hørt paa Mødet i Helsned, og snart ikke vidste, hvad hun skulde tro. Provsten sagde et, og »den hellige Præst fra Hamborg« et andet; men hvem havde vel Ret!

Den Ængstelse og Uro, der var kommet ind i de opvakte Hjem, ytrede sig ogsaa hos Hans. Han havde haft det saa fredeligt og godt. Under Korset havde han hvilet saa trygt, og i den Tid havde han følt sig saa rask som ingen Sinde før. Men nu var han lige som kommet ud fra Korset, og dermed var ogsaa Freden borte, og hans Helbred blevet ringere. Sjæl og Legeme er jo saa nøje knyttede til hinanden. Nu var han aldrig uden Smerter, og det ikke alene, naar han blev gjort i Stand, men hele Dagen igennem, ja selv om Natten kunde han tit ikke sove for Pine. Naar han da laa vaagen i de lange Nætter, tænkte han meget over, hvad han havde lært i Skolen, og hvad han havde hørt af Provst Plesner, og det sammenlignede han med, hvad der nu saa stærkt blev fremhævet af Købner og den Kreds, der havde sluttet sig til ham.

Da var det en Nat, som han laa og tumlede med disse Tanker, at der med et faldt Lys ind over et Ord i Luthers Katekismus. At han ikke havde tænkt paa det før! Det undrede ham. Der stod det jo saa tydeligt, at »Vand gør det vistnok ikke, men Guds Ord, som er med og ved Vandet, og Troen, som forlader sig paa dette Guds Ord i Vandet.«

Aa, hvor det lettede! Freden vendte atter tilbage, han var igen inde ved Korsets Fod, Stormene havde lagt sig, d e r var der stille, og der hvilede han saa sødt. Og han følte heller ingen Smerter mere, hvor var han lykkelig! Nu skulde han rigtignok bringe Glæde ud til andre!

Først og fremmest til sin Moder, der i den sidste Tid havde haft mange Anfægtelser og havde lidt saa meget. Hvor han længtes efter at glæde hende med det dejlige Ord af Luther!

Blot var han vilde vaagne! Det var saa længe for ham at vente, til det blev Morgen.

Og hans Ønske blev til Bøn, der i Jesu Navn fik Vinger og i samme Nu svang sig op til Gud og blev bønært. Thi nu var hans Moder nemlig vaagen.

— Sover du ikke, lille Hans, kom det inde fra Alkoven.

— Nej, jeg er alt for glad til at kunne sove, Mor!

— Hvad er da det, du er saa glad over, lille Hans, spurgte Moderen igen og tog fat i Sengebaandet. Hun rejste sig over Ende for bedre at høre, hvad Hans havde at fortælle, og nu blev hun saa glad, som hun ikke kunde huske, hun havde været længe.

Nu vaagnede ogsaa Per.

— Hvad er der ved det? sagde han endnu halvt i Søvn. Hvorfor sover I ikke?

— Aa, det er Hans, der i Katekismen har fundet et Ord, hvori der er saadan en Trøst og Fred!

Og nu fortalte Maren, hvad Luther sagde om Daaben.

— Ja, det er jo, hvad jeg hele Tiden har sagt, svarede Per. Vi skal blot holde os til vor Børnelærdom; den er god nok, hvorfor lave om paa den!

Derpaa vendte han sig om paa Siden, og snart sov han igen sødelig.

Maren og Hans laa endnu en Stund og talte sammen; men saa blev der længere og længere Ophold imellem hver Gang, de sagde noget, og til sidst faldt ogsaa de i Søvn.

Maanen lyste ind i det lille Hjem, hvor det gamle Bornholmers Dikken og Fluernes Summen i en Sukkerskaal paa Pyramiden kun end mere fremhævede Stilheden.²

VIII.

Ærøbodrengen var blevet Hans's gode Ven. Han var en Tid næsten som Søn i Huset hos Gmd. Henrik Thomsen i Helsned og kom da ofte ned til Hans.

De to kunde rigtig tale sammen. Vel var Hans nogle Aar yngre, men i Udvikling stod han næsten lige med den anden, saa Aldersforskellen mærkedes ikke.

Claus Lauritsen Clausen var fra Bregninge paa Ærø, hvor han var født 1820, og derfor gik han en Tid under Navnet Ærøbodrengen. Han var heller ikke stort mere end en Dreng, kun atten Aar gammel, da han første Gang traadte op og talte i de gudelige Forsamlinger. Den 1. November 1840 blev han Privatlærer i Rifbjerg for nogle af de opvakte Børn, og her kom han under Paavirkning af Baptismen.⁷

En Dag kom han ud til Ristinge og søgte da straks hen til Per Lolliks. Han trængte til at tale med Hans. Han var blevet røkket i sin Barnetro. Hvad han havde forkyndt ved Møderne, var maa-ske ikke sand Kristendom, og han følte sig uskikket til at vise Børnene i sin Skole Vejen til Salighed, naar han ikke kendte den selv. Hos Hans havde han før hentet et Ord, der kunde gøre ham glad. Blot det at se ind i disse vidunderlige smukke Øjne, som Hans havde, og som lyste af Fred, vilde kunne faa Stormen til at lægge sig i hans urolige Hjerte.

Det var en varm Sommerdag. Hans stod ved en Bænk under det store Morbærtræ ude i Haven og var optaget af at hove Træsko, da Clausen saa uventet kom.

Der blev stor Glæde; de havde ikke i lang Tid set hinanden. Hans flyttede sine Sager til Side og gav Plads for Vennen, der nu satte sig.

— Hvor er det dog varmt i Dag, sagde Clausen og skød Hatten tilbage i Nakken; men her er der dejlig Skygge.

Ja, det var ogsaa blevet Hans for kvalmt inde.

— Hvordan har du det? spurgte Clausen.

— Tak, nu gaar det bedre, svarede Hans; men der var en Tid, da stod det ikke saa godt til.

Og Hans fortalte da, hvorledes Gendøberne havde foruroliget ham, og hvad Indflydelse det havde haft paa hans legemlige Befindende ogsaa.

Dermed var de straks inde paa det, som Clausen trængte til at tale om.

Han havde det ikke godt, og nu fortalte han, hvorledes den blinde Jens Dyrholm fra Rudkøbing og med ham syv andre var blevet omdøbt en Nat. Han havde det fra Jens Dyrholm selv, og det havde gjort et stærkt Indtryk paa ham, saa han var blevet saa bekymret for sin Sjæl og var ikke langt fra at gaa over til Baptismen. Baade Købner og Oncken var en Aften sent kommet til Pelækkegaarden, og der var da gaaet Bud til dem, der ønskede at blive omdøbt. Da de havde indfundet sig, havde Oncken holdt en lille Tale til dem paa Tysk, som Købner havde oversat, Sætning efter Sætning. Derpaa var de gaaet ud paa en Mark, hvor de alle blev døbt i et Vandsted. En efter anden var blevet bøjet baglænds ned i Vandet og døbt i den treenige Guds Navn. Da de atter var kommet i Klæderne, var de gaaet tilbage til Pelækkegaarden, hvor de derefter havde holdt Nadver. Paa Bordet var der sat en Flaske Vin og en Tallerken med et Franskbrød. Oncken havde atter med Købner som Tolk holdt en Tale, hvorpaa de havde rejst dem op og taget hverandre i Haanden. Dermed havde de sluttet Samfundskæde. Efter en Psalme var Indstiftelsesordene blevet oplæst af Købner, som derpaa havde brudt Franskbrødet i smaa Stykker og sendt det rundt, saa hver i Kredsen havde faaet et Stykke. Derefter havde Kalken cirkuleret, og saa var Handlingen blevet sluttet med en Tale og et Vers. Dette var blevet sunget staaende, mens de igen havde knyttet Brodersamfundets Kæde. Imidlertid var det blevet Morgen, og Købner og Oncken havde da i stor Hast forladt Langeland.⁷

Denne Begivenhed havde i høj Grad gjort Indtryk paa Clausen. Jens Dyrholm havde saa levende skildret, hvorledes det hele var gaaet til, saa det var for ham, som om han selv havde været med, og siden følte han sig end mere draget til Gendøbernes Lære.⁹

Ja, der var en lille Tid, da Hans ogsaa var paavirket af dem, og hans Moder ikke mindre; men saa viste Luthers Katekismus ham atter paa ret Vej. Der stod det jo tydeligt nok, hvad Daaben

egentlig er: Vand gør det ikke, Vandet er blot Vand og ingen Daab; men med Guds Ord, der er i og ved Vandet, og saa ved Troen paa dette Guds Ord bliver det en Daab og et naaderigt Livets Vand!

Ved at høre Hans fremføre dette og ved at se Freden lyse ud af hans smukke, sjælfulte Øjne var al Tvivl med eet ligesom bortblæst fra Clausen. Nu saa han jo tydeligt nok, at hvad Baptisterne lærte om Daaben kun var falsk Lære, og han kunde ikke forstaa, at han et eneste Øjeblik kunde drage sin Børnelærdom i Tvivl.

Han rakte Hans Haand og sagde:

— Tak, kære Ven, dette skal jeg aldrig glemme dig! Du har gjort mig glad og lykkelig igen! Hvor var det dog godt, jeg kom herud! Ja, der var ligesom noget, der drev mig til Ristinge. Jeg skulde jeg maatte ud til dig, intet kunde holde mig tilbage!

Nu kunde han rejse til Norge og vidne om den Herre Kristus. Han var atter og atter blevet anmodet om at komme; men saa længe han ikke vidste selv, hvor Vejen til Jesus gik, vilde han ikke følge Opfordringen. Det var ham ikke nok at vise Vejen. Han maatte gaa den selv, og nu laa den lige for, og nu skulde han nok blive inde paa den og ikke oftere lade sig vildlede og føre paa Afveje.

Han kritiserede Præsterne skarpt; de fleste af dem var blot Lejesvende, der nok viste Vejen; men hvor mange af dem gik den vel selv! Han trak et Papir op af Lommen. Det var et Digt, han havde skrevet. Han havde en lille Aare og skrev med Lethed Vers, en Evne, som ydermere knyttede ham og Hans sammen.

— Her har jeg tegnet et Billede af vore Præster, Hans! sagde han. Har du Lyst til at se det? Det er ganske vist ikke noget smukt Billede; men det ligner temmelig godt!

Ja, Hans vilde gerne høre hans Digt, og Clausen foldede Papiret ud og læste det:

Landene vrimler af saakaldte Præster,
der skulde prædike Sandhedens Ord;
men ak, de fleste er som deres Mester,
Djævelen, fulde af Løgn og af Mord.
Dyder og Gerninger er deres Lære,
Naaden i Kristo, den ties der med,
Byrder af Loven faar Folket at bære,
selv bærer Præsten den ikke et Fjed.

Gid dog, at disse Forførere kunde
 nøjes med selv at gaa Satan i Vold,
 men de forblindede Helvedes Hunde
 spiller med Djævelen som med en Bold.
 Jesus er dem en Forargelses Klippe,
 hans Blod og Vunder, det er dem en Pest,
 saadan en Lærer jeg ønsker at slippe,
 thi han er ikke en kristelig Præst.

Hyrder de kaldes, men Ulve de ere,
 som gaar omkring i en Faareskindsdragt,
 hvor skal jeg saadan til Lærer begære,
 da min Fordærvelse er kun hans Agt.
 O, gid de arme forblindede vilde
 søge Vorherre med Alvor og Flid,
 førend det bliver aldeles forsilde,
 og der er ej til Omvendelse Tid.

Vægtene kaldes de, men de er Tyve,
 som rane Guds Huses Helligdom bort,
 Sandheden nægte, men derimod lyve,
 og drive Folket i Sikkerhed fort.
 Saaledes er den største Part Præster,
 som skulde føde Guds Folk med Guds Ord,
 er det da Under, at Folk er som Bæster,
 rede til Løgn, til Utugt, til Mord!

Dog, Gud ske Lov, der er dog ogsaa Hyrder,
 hvilke ret troligen føder hans Faar
 og sig ej plager med trældende Byrder,
 men viser Frihed i Frelserens Saar.
 Og denne Hyrdeflok er kun saa lille,
 ligesom Faarene ere kun faa,
 men de i Gabet mod Ulven sig stille
 og frygter ej som den frygtsomme Raa.⁹

— Har du dog ikke været alt for streng, Claus, sagde Hans, da Vennen havde læst Digtet og nu saa spørgende hen paa ham. Det passer i hvert Fald ikke paa vor Præst. Provst Plesner er en troende og nidkær Herrens Tjener, der er meget for sin Menighed.²

— Ja, det tror jeg ogsaa, svarede Clausen. Han hører sikkert til Undtagelserne; men ellers maa du indrømme, Hans, at de fleste kun er Præst om Søndagen, og det daarligt nok endda, mens de om Hverdagene er optaget af deres Avlsbrug og Tiende, saa det ofte kan se ud til, at Menigheden er til for Præstens Skyld og ikke omvendt. Var der noget mere ved dem, vilde dette Sektvæsen ikke kunde trives, som det nu gør. Saa vilde jeg heller ikke have behøvet at rejse saa langt som herved for at fange Fred for min Sjæl. Du ved ikke, hvor glad du har gjort mig, Hans! Jeg har rigtignok hentet Glæde hos dig i Dag! Tak skal du have, kære Ven!

Og Clausen trykkede igen Hans's Haand.

— Og saa bærer du Glæden ud til andre, sagde Hans.

— Ja, det gør jeg, svarede Clausen. Nu gaar jeg først til Norge med den!

Og Clausen gik til Norge. Han gjorde endog to Rejser dertil, og 1842 drog han endnu længere bort med Glæden, han havde hentet hos Hans, idet han gik til Amerika, hvor han blev Præst for en norsk-amerikansk Menighed i Newark i Wisconsin.

Forinden sin Afrejse havde han den 25. November 1842 ægtet Martha Rasmusdatter, en Søster til Peder Rasmussen i Ribbjerg. Hun kunde ogsaa skrive Vers. Hendes Afskedssang, som hun skrev, kort før hun rejste til Amerika, vandt hurtig Udbredelse i Forsamlingerne hele Landet over og blev senere optaget i Psalmebogen:

Saa vil vi nu sige hverandre Farvel
og ønske: Guds Fred over eder!
Guds Fred med os alle i Gry og i Kvæld,
saa mange, som hjertelig beder,
at Kristus, Guds Søn,
maa være vor Løn,
naar vi skal af Verden udvandre!

O hjælp os, Gud Fader! O hjælp os, Guds Søn!
Saa glade vort Løb vi fuldende!
Gud Helligaand, himmelske Trøster i Løn!
Lad Kærlighedsluene brænde,
at vi kan med Lyst
og Mod udi Bryst
saa kæmpe, at Kronen vi vinde!

Ved denne Sang blev der sunget Glæde ind i mange. Ogsaa Hans var glad ved at synge den, og han mindedes da de hyggelige Timer, han havde tilbragt sammen med Clausen. De to havde været meget for hinanden.

Det var kun saa kort, at Clausen fik Lov at beholde sin Martha. Hun døde allerede den 15. November 1846 i Newark af Lungebetændelse efter kun at have været syg i otte Dage. Med hendes sidste Farvel til Slægt og Venner i Danmark sendte hun den Hilsen, at hun døde salig i Troen paa sin Frelser, og at hun vilde ønske, at hendes kære der hjemme alvorlig maatte trægte efter det ene fornødne.

Ogsaa til Ristinge kom denne Hilsen, og da Hans modtog den, udrød han:

- Gud først, det er det ene fornødne!
- Ja, svarede hans Fader hen for sig. Gud først!

2 7 9

IX.

Alt som Aarene gik, lærte Hans det bedre og bedre at sætte Gud først som det ene fornødne.

I Bøn lærte han det. Inderligere og inderligere kunde han bede. Knæle kunde han ikke, men bøje Knæ kunde han ind imod Væggen under Vinduet, hvor han havde sin Plads. Og det var ofte om Dagen, at han stod med bøjede Knæ, og det var da altid, som om hans Bøn hurtigere naaede op til Gud og blev bøn hørt.

Han havde faaet det Kald at være til Glæde for andre. Ved Skræppenborg havde Gud kaldet ham dertil. Vel kunde han ikke bære Glæden ud; men han kunde bringe den ud i Samtale, igennem Breve og ved sine mange Lejlighedsdigte. At være noget for andre, det var mere og mere blevet hans Opgave. Naar han stod der ved sit Vindue med den brede Karm, der tjente som Bord, og var optaget af at hove Træsko eller sætte Ben under en Malleskammel, eller hvad andet Husflidsarbejde det nu kunde være, saa var det ikke alene Hænderne, han brugte flinkt; men ogsaa

Tankerne var i fuld Virksomhed. Et eller andet Bibelord, han havde læst i Bøgenes Bog eller i et kristeligt Blad, beskæftigede ham da gerne, eller ogsaa han var optaget af en Bog, som hans kære Lærer havde laant ham. Deri fandt han rig Næring for sit Tankeliv og sin Udvikling, og af dette Forraad delte han med Glæde ud til de mange, der kom til ham, eller som han stod i Brevveksling med, og saaledes blev han noget for andre og bragte Glæde ud til mange.^{2 3 4}

En Dag fik han uventet Besøg af Peder Larsen Skræppenborg, og da blev der stor Glæde i det lille Hjem.

Skræppenborg havde meget at fortælle fra sine Rejser, og hvad han saaledes havde oplevet og fortalte, blev til Vækst og Styrke for Troslivet hos de vakte. Ogsaa hos Hans. Og Skræppenborg kunde fortælle, saa det kunde fange og vinde Indgang.

Der var Kærlighed hos denne Mand, og derfor kunde han bringe saa store Ofre. Han havde selv bekostet Luthers store Katekismus og hans lille Skatkiste trykt og lod begge uddele til de Mennesker, der var kommet paa Livets Skyggeside, Fattigfolk og Fanger.

Ogsaa til Glückstadt sendte han Bøger til Uddeling blandt Fangerne, og Præsten der var en nidkær og troende Mand, der ved sin Forkyndelse gjorde et stort Arbejde blandt de stakkels Mennesker, der sad i Fængsel. Og hans Gerning var heller ikke uden Frugt. En ældre Fange, der var fra det nordlige Jylland, og som var dømt til Slaveri i seksten Aar, kom til Syndserkendelse og blev en troende Kristen. Efter at Treaarskrigen var endt, blev en Del af Fangerne fra Glückstadt sendt over til København, og deriblandt var ogsaa denne Mand. Peder Larsen havde lært ham at kende og havde faaet Interesse for ham, og han kom mere og mere ind paa, at denne Broder i Herren burde have sin Frihed, det koste, hvad det vilde. Og under Skræppenborgs tarvelige Vadmelsfrakke slog et varmt Hjerte, og havde han sat sig et Maal, gav hans Jernvilje ikke tabt, før han havde naaet det. Der var Højhed i hans Skikkelse, Ild i hans Øje og Kraft i hans Tale, hvad der aldrig undlod at gøre Virkning.

Fæstningsslaverne sad i Stokhuset, der laa ved Østervold og var en mørk, skummel og uhyggelig Bygning. Det var tilladt Folk at komme derind og tale med Fangerne en Time hver Søndag Middag. Gaardspladsen var ved et højt Tremmeværk delt i to Rum;

men Folk maatte ikke komme længer end i Forgaarden, hvor der var opstillet Vagtposter, og hvor man igennem Stakittet maatte tale med Fangerne, der opholdt sig i Baggaarden.

Peder Larsen vilde nu helst besøge Stokkhuset paa en anden Tid og henvendte sig derfor til Fængselsinspektøren for at opnaa Tilladelse dertil; men han blev afvist paa en temmelig ublid Maade. Dog, han var ikke den, der lod sig kyse saa let, og han gik derfor til selve Hovedet, Københavns Kommandant, der tog venligt imod ham og gav ham en Skrivelse med til Inspektøren med Tilladelse til at komme ind i Baggaarden til Fangerne.

En Søndag Eftermiddag gik han da derud tilligemed nogle Venner, og nu blev Stakitporten lukket op, og de kom ind imellem alle Fangerne, der stod og saa paa dem og raslede med deres Lænker, hvad der var mindre hyggeligt. Skræppenborg fik snart fat paa sin Jyde, som han kærligt gav Haand og forestillede for sine Venner. Alle satte sig paa en Bænk, som stod i Nærheden. Fangerne blev ved at stirre paa de fremmede og kunde nok ikke forstaa, hvad dette skulde betyde. Det var jo en hel Begivenhed, som maaske aldrig før havde tildraget sig i Stokkhuset. Der sad en Slave med Lænke om Benet paa Bænk sammen med hæderlige Folk og talte med dem. Det var helt ufatteligt.

Det var en Mand paa et halvt Hundrede Aar, denne Slave. Haaret var graat, og Sorgen havde furet hans Ansigt. Han var en Del bevæget og talte ikke meget; men hans Forhistorie opfordrede heller ikke dertil. Han havde været Deltager i en stor Tyvebande, og hans Kone havde giftet sig igen, da han var blevet dømt til Slaveriet.

I flere Aar foretog Peder Larsen Skræppenborg i September en Rejse til København for at tale Fangens Sag hos Kongen, og engang sagde Frederik den Syvende til ham:

— Er du nu ogsaa vis paa, at den Slave, for hvem du vil bringe saa store Ofre, er det værd?

Ja, det var Skræppenborg aldeles sikker paa. Derfor havde han ogsaa i sin Ansøgning stillet sin Person og hele sin Ejendom i Borgen for Slavens Frihed.

Endelig slog da Frihedstimen paa Kongens Fødselsdag den 6. Oktober i Slutningen af 50-Aarene. Peder Larsen sendte Penge, der skulde være til Klæder og til Rejsen, og i Kolding modtog han sin Ven, som han havde vist saa stor en Kærlighed.⁸

— Det kan man i Sandhed sige er at være noget for andre, sagde Hans til sin Moder, da Skræppenborg var gaaet. Hvem der blot kunde saadan! Hvilken stor Glæde det maa være saaledes at kunne ofre sig for andre Mennesker! Ikke saa sært, at Peder Larsen altid er saa glad og frejdig!

Fra den Dag af bad Hans endnu inderligere end nogen Sinde før om at maatte blive noget for andre. Ofte lagde han sit Arbejde fra sig, foldede Hænderne og bøjede Knæ for i Bøn til Gud at hente Velsignelse til at kunne glæde andre.

2 3 4 8

X.

Og Hans blev til Glæde for mange; først og fremmest for sine egne.

Store Sorger hjemsøgte det lille Hus ved Ristinge Dam, og da var det altid Hans, der kunde trøste og holde en oppe.

Han havde en vidunderlig Evne i den Retning. Han kunde altid se Lys, hvor for andre alt syntes Mørke. Han kunde altid finde ind, hvor i Hjertet Sorgen laa dybest, og han havde da stedse paa rede Haand det Ord, som kunde lyse op og sprede Mørket i et forpint Hjerte. Derved blev Hans til saa stor Velsignelse.

Hvad var han saaledes ikke for sin Moder, da Faderen i Slutningen af 1852 døde! Per Lollik havde skrantet det sidste Aars Tid, og da han mærkede, at det lakkede mod Enden, havde han overladt Huset til Svigersønnen Johan Olsen, der 5. Juli 1851 var blevet gift med Datteren Christine.¹

Johan Olsen var Skrædder. Det var en begavet og alvorlig ung Mand, der hørte til de vaktens Kredse. Naar han var ude og sad og syede hos Folk, førte han ofte Samtalen ind paa det religiøse og søgte at paavirke andre, saa ogsaa de kunde blive glade i Herren, som han selv var blevet det. Han var veltalende og ledte aldrig efter Ord, og der var ogsaa god Mening i det, han sagde. Hans Tale kunde ofte gaa over til at blive en hel Prædiken, og derfor var der mange, der kaldte ham Johan Præst.⁴ Da kom der Fart i Ar-

bejdet, flittigt gik Naalen ind og ud, og han sluttede da gerne sin Tale med en Psalme.

Der var ogsaa en og anden, der blev paavirket af ham og vendte sig bort fra Verden for at søge Gud.

Han og Hans var hurtigt blevet gode Venner, og de førte mange Samtaler om de Ting, der hører til Guds Rige.

Johan kunde huske godt, og naar han havde været til Møde, kunde han gengive Talerne, han havde hørt, og derefter sang han og Hans de Psalmer, som var blevet sunget ved Mødet.

Saa døde Per Lollik, og især for Maren blev det saa tomt efter ham. Igennem mange Aar havde de baaret alt sammen og trolig delt hver en Glæde som hver en Sorg. Minderne dukkede frem, som hun nu sad ene der tilbage, et efter andet, og i hvert eneste af dem var Per med. Hun huskede, som var det i Gaar, hvorledes hun som ganske ung, syttenaarig Kone morede sig paa Isen sammen med Byens Ungdom til stor Forargelse for de ældre. Da stod Per inde paa Land og saa med Beundring paa sin lille Kone, der kunde glide hele Banen ud, lige fra den ene Ende af Dammen til den anden. Naar hun da i strygende Fart kom ind imod ham, stod han med aaben Favn og sluttede hende i sine Arme, og da følte hun sig glad og lykkelig, hvad der tydelig var at se i det straalende Ansigt, hun vendte op imod ham.

Det var nu længe siden; men det var, som om hun endnu følte hans varme, kraftige Favntag og hørte ham hviske til hende: Min egen, lille Maren!

Det var dengang. Nu sad hun der som Enke. Hun var blevet meget svær med Aarene, saa nu lod hun nok være at glide paa Is; men hver Gang hun hørte Ungdommen tumle der ude paa Dammen, saa mindedes hun de første lykkelige Aar i sit Ægteskab.

Saa var der senere kommet Regnvejrsdage; men ved Hans blev der atter Solskin og Lykke i det lille Hjem. Ogsaa nu, skønt hun sad som sørgende Enke, blev det ikke helt mørkt for hende. Guds Ord er Lys, og ved Guds Ord blev Hans til Trøst og Velsignelse for sin Moder.

Men der kom Dage, da det endnu blev sværere at holde Modet oppe.

Datteren Rasmine var en ualmindelig smuk Pige, og da hun tilige var saa god, vandt hun mange Venner over alt, hvor hun kom hen. Iblandt de mange, der gerne søgte hendes Selskab, var ogsaa

en ung Mand, som det lykkedes at fange Rasmine i sine Garn. Men dermed var ogsaa hendes Lykke tabt. Rosen paa hendes Kind blegnede, og hendes Livsglæde var borte. Det blev strenge Dage for baade hende og dem der hjemme, og det var atter Hans, der holdt Modet oppe hos Moder og Søsken.

Snart begyndte det igen at lysne for dem, idet der tilbød sig en god Tjeneste for Rasmine. Kapellanen i Lindelse G. N. Bugge var blevet Præst paa Omø ved Skjelskør, og da han trængte til en Pige, søgte og fik Rasmine Pladsen og kom derved bort fra Folkesak og de mange mørke Minder, der knyttede sig til hendes Hjemegn. Hos den elskværdige Præstefamilie kom det Guds Ord, som hendes Broder havde vidnet for hende, rigtig i Vækst, og hun fandt ind i sin Frelsers Favn og naaede frem til den Glæde, der er varig.

Det var et lykkeligt Aar for hende, hun tilbragte paa Omø; men saa blev hun indlagt paa Frederiks Hospital for at faa fjernet en Knude, der var kommet under den højre Arm. Operationen foreløb heldig; men saa gik der Koldbrand i Saaret, og den 12. November 1863 blev hun ved en salig Død udfriet fra sine store Lidelser.

Det var et haardt Slag for hendes stakkels Moder som for hendes Søsken; men de bøjede sig som altid før ind under Guds Vilje og fandt den største Trøst i Visheden om, at hun var gaaet hjem til Gud.

Præsten Bugge skrev til Moderen, at Rasmine havde levet paa Omø som et sandt Guds Barn, og at hun ogsaa døde som et saadant, og hun efterlod sig et velsignet og uforglemmeligt Minde i det Hjem, hvor hun straks havde sluttet sig til Familien. »Hendes Ophold der var lige fra den første Dag en Velsignelse for vort Hus,« skrev Pastor Bugge. »Hvad hun ved sin stille, flittige og kristelige Vandel, sin Hengivenhed for os, sin moderlige Kærlighed for vore smaa Børn, sin Glæde ved Guds Ord har været for hele vort lille Familieliv, vil de, de ej har set hende hos os, ej kunne fatte; men derfor elskede vi hende ikke blot som et tro og hengivent Tyende, men som en Søster i Kristo, med hvem vi følte os aandelig forenede.«²

Dette Brev maatte Hans ofte læse for sin Moder, hver Gang Sorgen hvilede tungt paa hende, og det var da altid, som om det lyste op igen. Et og andet Ord knyttede Hans da gerne til, og det blev til Trøst og Styrke for den bedrøvede Moder.

En Aften havde Hans netop læst dette Brev igen, hvorpaa han

foldede det sammen og bøjede Knæ ind mod Væggen i Bøn til Gud. Maren sukkede dybt og førte Forklædesnippen til Ansigtet. Saa rettede Hans sig og vendte sig om imod hende. Hans Bøn havde hentet Kraft og Mod ned til de sørgende:

— Hvad er vel bedre end at fare herfra og være med Kristo, lille Moder! sagde han. Vor kære Mine havde gemt sin Sjæl i det Ord, der tilsagde hende Syndernes Forladelse, da hun blev døbt, og derved er den blevet frelst og er nu salig hjemme hos Gud. Og saa er det jo kun en lille Tid, saa skal vi følge efter, Moder, og der paa det lyse Sted vil hun da række os Haanden til et evigt Velkommen!

Derefter talte Moder og Søn en Stund om Rasmines Jordefærd. Der var netop kommet Brev fra Pastor Bugges Moder. Den gamle Dame havde skrevet saa deltagende og fortalt om Begravelsen. Baade hun og begge hendes Døtre havde været med, og ligeledes havde Bugges Svigerfader Pastor Olsen, der tidligere havde været Præst i Longelse, ogsaa bevist den simple, fremmede Pige »den sidste Ære.«

Fru Bugge havde skænket hende det sidste Hvilested blandt sine egne kære, saa hun jævnlig kunde besøge Graven, der nødig skulde blive forsømt.²

Dette kunde ikke andet end glæde Maren at høre.

— Hvor gerne vilde jeg ikke have talt med den kære, gamle Frue, sagde hun, idet hun lagde en Tørv i Kakkellovnen. Det vilde dog have været saa rart at vide, hvad Mine sagde paa det sidste!

— Ja, svarede Hans, hvad Ord, der tales paa Sottesengen, bliver jo gerne bevaret helligt frem for andre, lille Mor! Vi ved imidlertid ikke, hvad hun har sagt; men jeg er sikker paa, at hvad Jesus sagde til sine Disciple ogsaa gælder hende: Jeg lever, og I skulle leve! Mine lever og er lykkelig hjemme hos Gud. Deri er der stor Trøst!²

Og deri var der ogsaa stor Trøst for Maren, saa Tid efter anden lægedes Hjertesaaet, om end der blev Ar tilbage.

Men saa gæstede Sorgen atter det lille Hjem. Hendes yngste Søn, Anders, der for til Søs, var kommet hjem fra de lange Rejser, og da han hørte, at der kunde være Udsigt til at faa en god Hyre i Marstal, vilde han gerne derover, saa snart der tilbød sig en Lejlighed. Og det gjorde der Kristi Himmelfartsdag den 10. Maj, da han blev anmodet om at fæрге en rejsende over til Marstal. Hans

Søstersøn Peter fik Lov at følge med. Det var jo Synd at nægte Drengen den Fornøjelse. Det vilde hans Moder da ikke, hvis hans Fader ikke havde noget derimod. Johan Olsen vilde dog først ud at se paa Vejret, før han kunde sige ja. Det havde været noget uroligt fra Morgenstunden, og der var faldet nogle Byger. Op paa Formiddagen var det imidlertid klaret op, saa det saa ud til at blive fint Vejr. Det mente Anders ogsaa, og derfor fik Peter da Lov til at komme med. Ved 10-Tiden forlod de Hjemmet glade og fornøjede, og der var ingen, der kunde ane, at de ikke mere skulde vende tilbage. Over Middag trak det op med en svær Byge med Storm og Blæst, og Vinden, der havde været sydlig, sprang nu om i Vest. De var naaet over under Langholm, da Bygen kom over dem, og — den store Ulykke skete.

Næste Dag fandtes Jollen. Den var sunken paa 6 Fod Vand, saa den rejsende, der stod op, havde Hovedet over Vandet. Et Stykke derfra drev Anders's Lig, der bar kendelige Spor af den yderste Anstrengelse. Han havde trukket Frakke og Benklæder af og bundet sit Halstørklæde om Livet, for at Drengen kunde holde sig fast deri. Han var en fortrinlig Svømmer; men alligevel var det ikke lykkedes ham at redde Peter, og under Forsøget derpaa er han blevet udmattet, eller mulig han har faaet Krampe; nok er det, begge blev der. Først tre Uger senere fandt man ved Helsned Strand Drengens Lig. Det var et haardt Slag for Familien i det lille Hus ved Ristinge Dam. Selv Johan Olsen var nær ved at ligge under for den store Sorg, der kom saa uventet.

Da var det en Lykke, at Hans kunde holde baade sig selv og de andre oppe i de tunge Dage, der fulgte. Men da maatte han ogsaa oftere end nogen Sinde før ty hen til Daabskilden og der hente Kraft og Trøst for sig og sine. Aldrig før havde han erfaret det saa stærkt som nu, hvilken Velsignelse Daabsordet kan bringe. Og der ved Kilden formede hans Bøn og Tanker sig til følgende Digt om det levende Guds Ord:

Ordet som fra første Stund
og til sidste bliver,
Ordet af Vorherres Mund,
som Guds Børn opliver;
dette Ord er Daabens Pagt,
Kirkens Vidnesbyrd har sagt,
at det aldrig ældes.

Nej, vist aldrig ældes det,
Troen paa Gud Fader,
deri har de Kristne Ret,
naar kun trygt forlader
de sig paa Guds eget Ord:
Hvo som bliver døbt og tror,
salig han skal blive!

Aldrig ældes han, Guds Søn,
Børneven for alle,
som med knuste Hjerters Bøn
ydmyg ham paakalde.
Jesus Kristus, Frelser kær!
Vi dig kende, som du er,
Synderes Forsoner!

Helligaanden og saa vist
altid er den samme,
vidner om Vorherre Krist,
til han atter komme,
vidner for Guds Børn saa god,
lærer dem een Daab, een Tro
gives kun for alle.

Ogsaa Kristne kender nok
Satan, deres Fjende,
véd saa tit han dem bedrog,
de hans Ondskab kende;
derfor de med Aand og Ord
hade ham, den Løgner stor,
daglig ham forsage.

Dette Ord fra første Tid
Herren gav sin Kirke!
Ordet, klippefast i Strid,
hvormed Aanden virke,
Kristus-Ordet, Kirkens Grund,
bliver det til sidste Stund,
trods Helvedstyrke.

Dette Ord en Daarlighed
 for Fornuften bliver,
 den sig ej med Ydmyghed
 under Troen giver;
 nej, med Bogstavskrift den vil
 mønstre Herrens Ord dertil,
 alt forvendt kun bliver.

Dette Ord, det kendes ej
 selv af Helligskriften,
 først paa Aandens Kirkevej
 kendes Kristusklippen,
 kendes som Guds rene Ord,
 fører til Guds Naadebord
 hver en ydmyg Synder.

Dette Ord først aabne maa
 vores Hjerteøre,
 saa til Skriften kan vi gaa,
 Frelse, Fred at høre;
 her er Visdom for enhver,
 som den Helligaand har kær,
 her er Kundskabskilden.

Dette Ord, det skal bestaa,
 naar al Skrift opbrænder,
 Himmel, Jord de skal forgaa,
 da først alle kender,
 hvo i Daabens Pagt er tro,
 Herren kende vil for god,
 evigt Liv dem give! ²

XI.

Rigere og rigere erfarede Hans, at i det lille Ord af Jesu egen Mund var der Lys og Liv til Lykke og Salighed. Ofte gik han derfor til Daabskilden, og altid kom han styrket og oplivet tilbage.

Og hvad han saaledes oplevede ved denne Kilde, der altid rinder aarle og silde og giver Trøst og Kraft for hver, der vil søge hen til den, det fortalte han sine Venner, naar de kom for at se til ham, og mange blev derved paavirkede og fandt siden Vejen til Livets Vand.⁸

Men mange blev ogsaa draget i modsat Retning i de Dage; bort fra Livet. Hvor Ordet gør sin gode Gerning, der er ogsaa Djævelen virksom.

En og anden Mormon fandt Vej ud til Ristinge, og især var Gendøberne paa Færde og fristede til Frafald i de Forsamlinger, som der flere Gange blev holdt hos Hans Nissen. Der var ogsaa adskillige, der sluttede sig til dem, men for mange blev denne Bevægelse en Ildprøve, hvorfra de lutrede og styrkede gik ind under Korsets Fod, hvor Livssolen skinner, og Livsvandet rinder.⁸

I disse bevægede Tider blev »Dansk Kirketidende« til stor Vel-signelse for de troende, og der var næppe nogen, der studerede dette Blad grundigere end Hans.⁷ Og hvad han der læste, meddelte han til de mange, der kom hos ham, og derved voksede den grundtvigske Kreds mere og mere paa Langeland.

Men hvad der ogsaa bidrog meget til dens Vækst var den varme Forkyndelse af troende Præster, der jævnlig kom hertil Øen og da holdt store Vennemøder paa Ristinge og i Ribbjerg. Og det var Mænd, hvis Navne havde god Klang, og som kunde samle store Skarer om sig. Der var saaledes de kendte Præster fra det syd-vestlige Sjælland, det hellige Land, som Mynster kaldte det: Boisen og Boesen, Clausen og Fenger. Og der var fra Fyn Birkedal og Schjørring, Viborg og Brandt, alle kendt i vide Kredse som Grundtvigs begejstrede og beaandede Disciple.^{8 11}

Det var sande Festdage for Hans, naar disse Mænd kom til Ristinge. Det var Livets Ord, de bragte med sig. Det var noget andet end det, som Kapellanen i Humble forkyndte; men »han ringe-agtede jo ogsaa Grundtvig og Birkedal og vilde ikke vide af anden Salighedsvej end den, som hans theologiske Fornuft kunde finde igennem Skriften.«²

Det var dog sjældent, at Hans kunde komme i Kirke eller til Møde; men hans Svoger blev ikke for ingen Ting kaldt Johan Præst. Han kunde gengive Prædikenen fra Ende til anden, naar han kom hjem, og paa den Maade vidste Hans Besked med, hvad der var blevet talt. Desuden undlod de fremmede Præster heller aldrig at besøge Hans, baade før og efter Mødet, og da var det som oftest ham, der førte Ordet ud af sin rige Livserfaring i Helligaandens Skole, og de tilstedeværende lyttede til og blev berigede ved hans Tale. Om det saa var Birkedal, saa lærte han meget af denne Korsdrager i det lille Hus ved Ristinge Dam, og det samme gjorde Schiørring og de andre Præster ogsaa. Hvor maatte de ikke beundre Hans, alle disse begavede Mænd! Hos ham lærte de først rigtig at forstaa den bibelske Fortælling om den værkbrudne, og den Glæde, de fandt hos Hans Pedersen paa Ristinge, bar de ud i vide Kredse til Velsignelse for mange.

Den 21. Juni 1858 skulde der være Missionsmøde i Simmerbølle Kirke, hvor Dr. Viborg fra Rynkeby skulde prædike. Johan Olsen skulde selvfølgelig med; den lange Afstand kunde umulig holde ham hjemme. Da han kom til Humble, hørte han ind i Præstegaarden for at spørge, om Pastor Olesen vilde med; men han traf ikke Kapellanen. Derimod Provstens Datter Marie, der undskyldte ham med, at han ikke havde Tid. Og det samme gjaldt nok Øens øvrige Præster; thi der var ikke mødt andre end Pastor Olsen fra Longelse og Kateket Ørsted fra Rudkøbing. En stor Mængde Tilhørere fyldte ellers den lille Kirke, hvor først Stedets Præst talte. Skønt Ordene var i Overensstemmelse med Skriften, saa manglede de dog Varme, da de ikke kom fra Livskilden. Derefter prædikede Dr. Viborg over Math. 13, 44. Ageren var Daaben med Pagten og Skatten Vorherre Kristus. Man skal sælge alt vort eget, al Dyd og Ugudelighed, Fromhed og Skikkelighed, og vende om til vor Daabspagt for at faa Skatten i Eje. Sidst talte Pastor Brandt fra Ollerup om Missions sagen, og derefter blev der ofret. Pastor Kisbye fra Skalkendrup var der ogsaa, men kun som Tilhører. Alle tre Præster var kommet samme Dag og afrejste igen om Eftermiddagen. Der var meget for Johan at fortælle, da han kom hjem, og ud fra de gode Ord, han havde hørt, var der Stof til Samtaler for ham og Hans i de følgende Dage. Det undrede dem meget, at de fremmede Præster havde saadant Hastværk med at komme herfra. Det var som et »Varsel« for, hvor uhyggeligt her maa være

for dem paa Langeland, mente Hans, og han maatte indrømme, at det ikke var uden Grund; thi de kunde vel nok »formærke«, at de ikke var velkomne hos deres Embedsbrødre. Og Hans drog et dybt Suk og sagde: Gud vække dog slige sovende Hyrder med sit Mundsord, saa de maa se, hvorledes Hjorden lider!²

Senere lærte Hans Pastor Brandt personlig at kende. Det var i Juli 1862, da »Sydfyns Ole Vind«, som Birkedal kaldte ham,¹⁰ holdt Forsamling hos Johan Olsens og første Gang besøgte dette Hjem. Han havde Dagen før talt i Lunden i Rifbjerg, og Peder Rasmussen var kørende for ham til Ristinge.

Der var mødt mange, saa det kneb med at faa Plads; men baade Stuer og Lo blev taget i Brug, og uden for de aabne Vinduer lod det sig ogsaa gøre at høre den djærve Præst, der talte om Peters Fiskedræt og bagefter holdt en lille Tale om »Goddag og Farvel«. Han tog samme Aften med Peder Rasmussen tilbage til Rifbjerg for næste Dag at tage med Dampskibet til Svendborg.³

Saadanne Møder blev af stor Betydning for Hans. Han kom efter hvert længere ind under Korset i Livets Solskin, og for hver Gang blev han til større og større Velsignelse for andre.

2 8 7 8 10 11

XII.

Rasmussen paa Ristinge var for sin Tid en dygtig Lærer, og som saadan ogsaa afholdt baade af sine Foresatte og af Distriktets Beboere. Han fik stadig det bedste Skudsmaal ved de aarlige Provstevisitatser, og det var jo ogsaa en meget lille Skole, han havde at arbejde med. I 1836 var der kun 16 Børn i ældste og 10 i yngste Klasse, og i alle Fag fik han da ogsaa Karakteren mg og nævnes som en »duelig, fremstræbende og nidkær Lærer«. Fire Aar senere afgav hans Skole til Konfirmation endog nogle af de flinkeste Børn i Provstiet, hvad der var en Frugt af hans Bibellæsning, som han især anvendte megen Flid paa.¹² Ogsaa Beboerne satte ham højt. Han forstod at vinde Børnene og igennem dem de gamle. Hvem der tager Barnet ved Haanden, tager Moderen ved Hjertet, siger

Ordsproget, og det viste sig ogsaa her. Det var derfor en Sorg for mange, da han 1861 søgte og fik sin Afsked for derefter at vende tilbage til Fødeøen og henleve sine sidste Dage i Fangel, hvorfra han var kommet.^{2 14}

Skolen var imidlertid nogle Aar forinden blevet flyttet op imod Hesselbjerg og denne By henlagt til den. Derved fik Børnene fra Ristinge nu langt at gaa til Skole, hvad mange af Beboerne var misfornøjede med, og da der nu tillige skulde skiftes Lærere, fandt man, at Tiden sikkert var inde til igen at faa sin egen Skole paa Ristinge.

Det var især den grundtvigske Kreds, der kom frem med dette Krav og vilde have en Skole og en Lærer, der stod i Pagt med den Aand, der besjælede dem, og som Forkyndelsen af det levende Guds Ord havde vakt.

Saaledes voksede da Friskolen paa Ristinge frem og dens ivrigste Talsmand var Hans. I Samtale og igennem Breve virkede han utrættelig for den, og flere og flere sluttede sig til Sagen og lovede den sin Støtte.

Den 7. Maj 1867 blev Friskolen da endelig aabnet i et lille Hus midt i Byen, hvor man havde lejet Lokale. Men er til Maalet man naaet, sætter straks man et nyt, som Hostrup synger, saa snart gik man videre i sine Krav og ønskede en egen Skolebygning.

Bestyrelsen for Friskolen — Gaardmand Mads Madsen, Husmand Johan Olsen og Lærer J. Sandahl — indgav derfor et Andragende til Lehnsgreven, dateret Ristinge den 19. Juli 1868, hvori de bad »det høje Herskab naadigst« at tilstaa dem en Byggeplads paa $1\frac{1}{2}$ à 2 Skp. Land. Friskolen havde vundet god Tilslutning, og da de desuden havde faaet skænket 600 Rdl. til den af pensioneret Skolelærer Rasmussen, tidligere paa Ristinge, saa nærede de det Haab, at den vilde vedblive at bestaa. De tillod sig sluttelig at anføre, at Gaardmand Christen Drost's Enke havde tilbudt at ville afstaa et Hjørne af Toften, der begrænses af Landevejen ved Indkørselen til Byen. Andragendet blev bevilget under 27. Juli samme Aar, og nu begyndte man Byggearbejdet og rejste Skolen paa anførte Plet. I Følge Lærer Rasmussens Gavebrev, der er dateret Odense den 2. September 1867, skulde 100 Rdl. anvendes af Bestyrelsen »efter eget bedste Skjønnende til Friskolens Tarv, være sig til en Skolebygning's Opførelse, Skolens Forsyning

med Bøger eller deslige,« hvorimod de øvrige 500 Rdl. skulde gøres frugtbringende og de aarlige Renter være Bidrag til Lærerens Løn.

Skønt Hans Pedersen sad som Krøbling og ingen Steder kunde komme, saa havde han vakt en meget varm Interesse for Sagen, hvad Fortegnelsen over de indkomne Bidrag til Skolen endnu udviser. Nogle havde fulgt Lærer Rasmussens Eksempel og havde til Bygningens Opførelse tegnet sig for hver 100 Rdl., og der var Husmænd, som havde skænket 25 Rdl. Men det var ogsaa Ungdommens Tarv, de havde for Øje, og det var gaaet op for dem, at kristelig og folkelig Oplysning var den bedste Arv, de kunde give deres Børn.⁵

Omsider kom da den længe, ventede Dag, da Skolen skulde aabnes. Der var mødt mange, og Tale og Sang vekslede, og alle var glade i Forventning om det gode Arbejde, der skulde tages op her.

Hans Pedersen havde i Dagens Anledning skrevet et Par Sange.
»Et lille Velkomstord« vakte især Bifald:

Velkommen herind nu vor Lærer kær
med Liv i Hjerte, med Ord paa Tunge,
med Kærlighed til din Barnefærd
her frit du tale og frit du sjunge!
Gud Lykke give, du smaa oplive,
den bedste Trøst de dit Hjerte give
for al din Flid!

Velkommen herind, vi takke dig maa
som den, der først vilde Baandet bryde
i aaben Skranke mod Fjenden at gaa,
dit Sandheds Løsen du os betyde!
O Gud, vi bede, han om dig frede,
med Held og Sundhed din Gerning lede
til Skolens Gavn!

Velkommen herind da, I kære smaa,
et hyggeligt Hus jer nu skal rumme!
O, gid I dog høre og agte paa
de Sandhedsord, som til eder komme!
Saa I maa fatte, at Aandens Skatte
i Frihedsskolen kan bedst erstatte,
hvad Gud jer gav.

Velkommen herind da, I Drengesmaa,
 et Fremsyns Øje paa eder hvile,
 at Danmarks Ære I ret vil forstaa,
 naar Sagabogen til eder smile!
 Med Mod i Hjerte som Drenges stærke,
 med Tro til ham, som kan flytte Bjerge,
 I vove alt.

Velkommen herind da, I Piger smaa,
 med aabent Hjerte i stille lytte!
 Vort Haab til eder I maa forstaa,
 at Frihedsværket I vil beskytte,
 med Sang og Tale I vil husvale
 vort Hjerte tit i de mørke Dale
 ved eders Tro.

Velkommen herind tilsammen enhver,
 hvor Frihed, Enighed har sit Sæde!
 Et Hus er nu rejst, hav altid det kær,
 saa det kan rumme den Barneglæde!
 Da Dag oprinde, da Gud vil finde,
 at Efterslægten med Hædersminde
 velsigner jer! ⁵

Den lille, hyggelige Friskole blev i de følgende Aar et kært Samlingssted for gamle og unge, og ofte fik den Besøg af kendte Mænd, der da altid bragte et godt Ord med til den grundtvigske Kreds, der her saa langt af Led flokkedes om dem.

Især kom Pastor Schiørring der ofte, og han havde altid en ny Sang med sig, som han da lærte Børnene i Friskolen. Saaledes »Fremad er Verdens vilde Røst« og »Jeg vil synge om en Helt« eller

»Den lille Fugl er Barnets Ven,
 synger saa liflig i Træernes Toppe,
 fra Grene til Grene dens Lyst er at hoppe,
 kunde jeg hoppe og synge som den! ⁵

Børnene gik glade til og fra Skole, og denne fik stor Betydning for det aandelige Liv der paa Egnen, og da samtidig Skyttesagen

kom frem, fik den kraftig Støtte fra Ristinge, hvor Hans Pedersen var en varm Talsmand for den saavel som for Gymnastikken. Fædrelandskærligheden var vakt, og de unge skulde uddannes til at værne vort Land, naar der atter blev kaldt paa dets Sønner.

Den folkelige Bevægelse, der nærmest ved Hans Pedersen var udgaaet fra Ristinge, satte ogsaa Frugt i et Forsamlingshus, der senere blev rejst i Humble. Den grundtvigske Kreds var vokset betydelig og trængte til større Lokale for deres Møder, saa kristelig og folkelig Oplysning kunde brede sig endnu langt videre til Velsignelse for Hjerter og Hjem.

Men saa var Hans Pedersens Mission ogsaa endt.

Den gamle Provst Plesners Ord ved hans Fødsel var gaaet i Opfyldelse: Han blev til Velsignelse, og det for en større Kreds.

I Foraaret 1872 blev han angrebet af en Hals sygdom, der blev hans Død.¹ Mange kom der i hans sidste Dage og saa til ham. Alle havde de noget at takke ham for. Freden lyste ud af hans smukke Øjne, der mere end Ord vidnede om hans stærke Tro, der snart skulde bære ham gennem Døden ind i Evigheden.

Og saa oprandt hans Udgangsdag den 14. Maj. Hans nærmeste Slægt og nogle trofaste Venner sad hos ham. Han havde længe ligget stille hen; men med eet samlede han sine sidste Kræfter for endnu engang at vidne om den Herre Kristus.

— Ofte har jeg følt Satans Tanker og Lyster, som vilde dræbe Gudslivet i min Sjæl, sagde han. Men uagtet alle Fristelser har jeg bevaret Kærligheden til Vorherre Jesus. Herren har ikke sagt, at hvo der har et rent Hjerte og fører en fuldkommen Vandel og har en stærk Tro, skal blive salig; thi da vilde jeg have været fortabt! — Nej, vedblev han med lysende Blik, han har derimod sagt: Hvo som tror og bliver døbt, skal blive salig! Og døbt er jeg, og Daabens Naadegave er blevet til Liv i mit Hjerte; derfor tror jeg, og derfor vil jeg blive salig!^{2 3}

Saa hejste Johan Olsen de Kristnes Banner, idet han tog hans Haand og bekendte Troen, og da gik den trætte Korsdrager ind til det »livsalige Land,

hvor Glasset ej rinder med Graad eller Sand,
 hvor Blomsten ej visner, hvor Fuglen ej dør,
 hvor Lykken er skinnende klar, men ej skør,
 hvor dyrt ikke købes til Krone paa Baar
 de snehvide Haar!»

Johan knælede ned ved Sengen og bad Fadervor, hvorefter han fremsagde det Vers, som Hans saa ofte havde trøstet sig ved:

»O, Jesu Krist, du kære,
 hvad end jeg her skal bære,
 tænk dog paa mig til sidst!
 Hvad end jeg her skal friste,
 lad mig dog aldrig miste
 din gyldne Æreskrone hist!«

— Ja, hulkede den gamle Moder henne fra Lænestolen. »Det er Aanden, som levendegør, Kødet gavner intet!«

1 2 3 5 12 14

BOGENS NAVNE.

- Peder Jørgensen**, f. 1776, † 26. Decbr. 1852, Husmand paa Ristinge. Gift 17. Febr. 1821 med **Maren Andersdatter**, f. 1804, † 3. Marts 1891. 6 Børn:
1. **Jørgen**, f. 24. Aug. 1823, † i Amerika.
 2. **Hans**, f. 11. April 1826, † 14. Maj 1872.
 3. **Christine**, f. 11. Oktober 1830. Gift 5. Juli 1851 med **Johan Olsen**, Skrædder.
 4. **Laurine**, f. 1. Febr. 1833.
 5. **Rasmine**, f. 22. Maj 1835, † 12. November 1863.
 6. **Anders**, f. 16. Maj 1839, † 10. Maj 1866.

-
- Birkedal**, Schøller Parelius Vilhelm, f. 7. Decbr. 1809, † 26. Juli 1892, Valgmenighedspræst i Ryslinge.
- Boesen**, Emil, f. 21. Febr. 1814, † 6. Oktober 1889, Præst i Gyrstinge 1868.
- Boisen**, Frederik Engelhardt, f. 11. Febr. 1808, † 17. Septbr. 1882, Præst i Skørpinge-Faarstrup 1837, senere i Stege.
- Bondesen**, Mads, f. 7. Oktbr. 1803, † 7. Febr. 1859, Lærer i Hennemved 1834.
- Brandt**, Jens Sophus, f. 3. Jan. 1812, † 15. Decbr. 1898, Præst i Ollerup.
- Bugge**, Georg Nicolai, f. 17. Jan. 1827, † 9. Oktbr. 1897, Præst paa Omø 1859, sidst i Torrild.
- Bugge**, Diderikke, f. Hein, forriges Moder, f. 25. Febr. 1802, † 26. Novbr. 1889; Enke efter Silke- og Klædehandler **Thomas Bugge** i København.
- Clausen**, Claus Lauritsen, f. 1820, † 1916; Huslærer i Rifbjerg, Præst i Newark i Wisconsin 1842.
- Clausen**, Emil Theodor, f. 12. Febr. 1802, † 31. Aug. 1852, Lic. theol., Præst i Gimlinge 1833, i Boslunde 1840.

- Drej er**, Hans Jacob, f. 4. Oktbr. 1803, † 4. Septbr. 1879, Præst i Tryg-gelev 1832, i Humble 1861.
- Drost**, Christen Pedersen, f. 1811, † 13. Aug. 1861, Gaardmand paa Ri-stinge. Gift med Anne Madsdatter, f. 17. Decbr. 1821, † 13. Oktbr. 1914.
- Dyrholm**, Jens Sørensen, f. 5. April 1810, † 26. Decbr. 1875, Husejer, Kolportør.
- Fenger**, Rasmus Theodor, f. 2. Novbr. 1816, † 2. Febr. 1889, Præst i Hyllested 1863, i Hvedstrup 1872.
- Kisbye**, Conrad Frederik, f. 22. Aug. 1811, † 3. Febr. 1889, Præst i Aunslev-Bovense (Skalkendrup) 1844.
- Knudsen**, Hans, f. 11. Aug. 1800, † 6. Febr. 1873, Lærer i Humble 1828.
- Larsen**, Ole Peter Holm (Skræppenborg), f. 8. Oktbr. 1802, † 6. Jan. 1873, Gaardejer i Skræppenborg ved Odense, senere i Dons ved Kol-ding.
- Mynster**, Jacob Peter, f. 8. Novbr. 1775, † 30. Jan. 1854, Biskop over Sjælland 1834.
- Nielsen**, Johan, f. 14. Jan. 1789, † 15. Decbr. 1867, Murer i Skaa-rupøre.
- Olesen**, Peter Christian, f. 2. Septbr. 1824, † 15. Juli 1875, Kapellan i Humble 1857, Præst i Brande 1865.
- Olsen**, Emil Anton Conrad, f. 10. Marts 1806, † 18. Febr. 1872, Præst i Longelse 1850, i Dalby-Tureby 1859.
- Plesner**, Ulrik Adolf, f. 26. Jan. 1782, † 8. Febr. 1861, Præst i Humble 1820, Provst 1839—1851.
- Pram Gad**, Christen, f. 22. Juli 1801, † 26. Septbr. 1891, Præst i Rud-købing 1833, Provst samme Aar, forflyttet til Roskilde 1839, sidst Præst i Sengeløse.
- Rasmusdatter**, Marthe, f. 1815, † 15. Novbr. 1846. Gift med Claus Lauritsen Clausen, Præst i Newark i Wisconsin.
- Rasmussen**, Matthias, f. 1795, † 1869, Lærer paa Ristinge 1827.
- Schiørring**, Jens Nicolai Ludvig, f. 16. Septbr. 1825, † 14. Marts 1900, Lærer ved Sødinge Friskole og Hjælpepræst i Ryslinge 1857, Præst i Hodde 1864.
- Viborg**, Karsten Friis, f. 25. April 1813, † 22. Maj 1885, Dr. phil., Præst i Rynkeby 1845, i Slagelse 1862.
- Ørsted**, Sophus Vilhelm, f. 26. Juli 1818, † 15. April 1893, Kateket i Rudkøbing 1854, senere Præst i Sønderby.

KILDER.

1. Humble Kirkebog.
2. Hans Pedersens Optegnelser og Breve.
3. Meddelelse af Gdr. Hans Hansen i Kædeby.
4. Meddelelse af Gdr. Christen Sengenbjerg, Nordenbro Hede.
5. Meddelelse af Gdr. Johannes Drost, Ristinge.
6. Meddelelse af Gdr. Anders Nielsen Olsen, Hesselbjerg.
7. Vilh. Lütken, Langelands Historie.
8. Karl H. N. Vinther, Oplevelser fra Menighedslivet.
9. C. T. Høy, Træk af Marstals Historie.
10. Marie Møller, Jens Sophus Brandt (Svendborg Amt 1914).
11. Wibergs Præstehistorie.
12. Landsarkivet i Odense.
13. Oehlenschläger. Langelandsrejsen (Slutningsdigtet).
14. Meddelelse af P. N. Bondesen, Lærer i Illebølle.
15. Personalhistorisk Tidsskrift 1901, Side 29.
16. C. F. Bricka. Biografisk Leksikon.

